HET LAND VAN AALST

TIJDSCHRIFT VAN DE
HEEMKUNDIGE VERENIGING
« HET LAND VAN AALST »

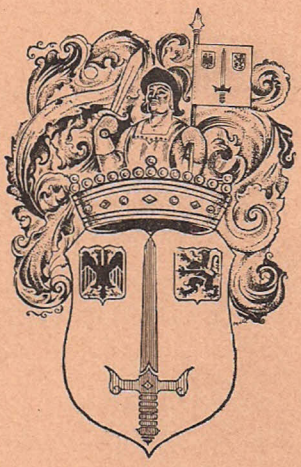

Jaargang VII — 1955 Nr 6

Aan onze Leden!

Dit nummer is het laatste van onze **zevende jaargang.**

De redactie van de « Heemkundige Vereniging van het Land van Aalst »

DANKT

al haar leden — 300 in aantal —, vooral deze onder hen, die aan hun verening trouw bleven al die jaren en verder ook in de toekomst zullen trouw blijven;

de ereleden en **steunende leden,** die veel hebben bijgedragen tot de illustratie van de bijdragen... en hoopt dat hun aantal voor 1956 nog zal aangroeien.

RICHT EEN DRINGEND VERZOEK tot **AL** de leden **onverwijld** hun **bijdrage voor 1956,** zijnde **honderd frank,** te storten op postrekekening nr 4145.92 van onze beheerder dhr Albert van Lul, 51, Denayerlaan, Vorst-Brussel. Of wie meer wil en beter kan stortte 200 fr. als steunend lid of 500 fr. als erelid.

Aldus bespaart U ons last en onkosten door zelf onverwijld over te schrijven en ons niet te verplichten een postmandaat te laten aanbieden.

De redactie rekent op uw trouw en verzoekt U mee te werken om nieuwe leden aan te werven!

Het Vlas te Ninove en Omstreken vooral in de XVII eeuw

De vlasteelt, het spinnen van garen en het weven van linnen klimmen op tot de oudste tijden. Onze archiefbronnen voor de middeleeuwen zijn niet rijk aan gegevens over de locale vlasbewerking. Pas in de XV eeuw vinden wij in de rekeningen van de Abdij van S. Cornelis te Ninove (1) enkele interessante bizonderheden. In de volgende eeuw, voor het eerst in 1547, melden ons Ninoofse stukken het bestaan van een vlasmarkt in onze stad (2). Meer dan deze laconische berichten kunnen wij over deze vlasmarkt niet mededelen. Voor de XVII eeuw kunnen wij heel wat uitvoeriger zijn. Uit de Staten van Goede (Inboedels) hebben wij een overvloedige documentatie geput over de vlasbouw en de vlasnijverheid. In de meeste gevallen krijgen wij zelfs een kijk op de sociale stand van wevers, kamslagers, twijnders, ververs, blekers, kantwerksters en kanthandelaars.

Daar de vlasnijverheid in de XVII eeuw niet alleen te Ninove een zekere bloei kende maar ook op het platteland, zo konden wij ons in dit onderzoek niet beperken tot het napluizen van Ninoofse inboedels en betrokken wij ook de inboedels van Liedekerke-Denderleeuw(3) en van het Land van Wedergraat (4) in dit onderzoek. Het zal dan ook verder blijken dat de toestanden op het platteland niet dezelfde waren als in de stad.

Wij handelen hier achtereenvolgens over: de beteelde oppervlakte, de bewerkingen, de wevers, de verhuurders van weefgetouwen, de twijnders, de ververs, de blekers, de kamslagers, kant « ofte spellewerck ».

DE BETEELDE OPPERVLAKTE

Uit Ninoofse inboedels vernemen wij dat talrijke inwoners een « partijtje » met vlas bezaaien, maar grote stukken zou men op het Ninoofs grondgebied te vergeefs gezocht hebben.

Op de grote hoven van S. Cornelis, nl. Ruisbroek en Ter Schoor is er geen sprake van percelen bebouwd met vlas. Anders is het wel met talrijke klein-landbouwers en ambachtslui. De meeste dezer inwoners hebben ook wel een perceel vlas van geringe oppervlakte. Jan Steppe, landbouwer tegen de Kloosterpoort (5), heeft op 9 bunder

(1) RA.G., S. Cornelis, Ninove, nrs 13 tot 25 (1427-1482).
(2) RA.G., Ninove, nr 962, Sententieboek, a° 1547. In de stadsr., A.RA. Rekenk., in de jaargangen 1549-51.
(3) A.RA., Schepengriffie Liedekerke-Denderleeuw, nrs 4954 tot en met 4958, aantal onderzochte inboedels 144.
(4) Land van Wedergraat: Denderwindeke, Neigem, Pollare, Appelterre, Eichem. RA.G., L.v.W., nrs 239 tot en met 244. Aantal onderzochte inboedels: 231.
(5) RA.G., Nin., nr 500, a° 1662.

2 dagwand 50 roeden land slechts 1/2 dagwand (6) met vlas. Adriaen Coppens (7) in de Nederwijk, heeft een « partijken groen vlas » in zijn lochtink. De bleker, Jan van der Taelen, heeft land bezaaid met vlas, zonder aanduiding van oppervlakte. Jan Wagheman (8), koeboertje, buiten de Brabantpoort, bewerkt enkele dagw. land, waaronder een perceel bezaaid met een veertel en half « lijzaet ».

Op het platteland is er wel meer vlas dan te Ninove, maar toch is het verschil zeker niet aanzienlijk. Bij sommige landbouwers, zelfs onder de voornaamste, is er geen sprake van vlas.

Bij Adriaen Sonck te Denderleeuw (9), een landbouwer van 2 paarden en 3 koeien, is er in 1677 gezwingeld vlas en zijn er 35 banden vlas te vinden. Wel degelijk het bewijs dat er ook vlas wordt geteeld. De stand van de bebouwde velden, het « labeur », vermeldt slechts koren, tarwe, schokkeloen (10), vitsen en hop. Bij sommige wevers schijnt men niet te denken aan de teelt van vlas. Bij de wever Adriaen Spittaels te Denderleeuw (11) is er wel sprake van tarwe en koren, maar van geen vlas. Bij Pieter Cortvrint (12), landbouwer met een paard en 5 koeien, brouwer en wever, eigenaar van 12 d. 69 r., is er tarwe, koren, schokkeloen, masteluin, maar geen vlas. Bij Anthoon Baeyens (13), zelfde toestand. Idem bij Jan Aschericx (14), landbouwer met 32 d. 75 r... Christoffel van Esbeek, te Pollare (15), bebouwde 10 d. 65 r. met koren, 4 d. 41 r. met tarwe, 5 d. 20 r. met haver, 1 d. masteluin, 60 r. met vitsen. Bij Peeter Cardoens (16), eigenaar van een hofstede van 2 paarden en 10 koeien, te Pollare, is de bezaaidheid als volgt : 21 d. 12 r. koren (rogge), 3 d. tarwe, 7 d. haver, geen vlas. Bij Steven de Saghere, te Denderwindeke, boer van 2 paarden en 8 koeien, is er geen vlas onder de 4 b. 3 d. 60 r. bezaaidheid. Ook niet bij Jooris de Groote (17), op de hofstede te Renderstede.

En wij zouden nog heel wat meer vbb. kunnen aanhalen.

Er zijn zelfs inwoners, die noch vlas, noch banden vlas, noch « knopperen » (18) in voorraad hebben. Dit zijn echter uitzonderingen. Talrijke vermeldingen zeggen ons dat de teelt van het vlas zo goed als algemeen was in de streek van Ninove. Maar, wij herhalen, te vergeefs zoekt men naar talrijke en uitgestrekte vlasaarden.

---

(6) 1/2 dagwand = ongeveer 15 aren.
(7) RA.G., Nin., nr 499, a° 1659.
(8) Geh. met Maaiken van Oostkerke — RA.G., Nin., nr 467, a° 1623.
(9) Geh. met Anthonete van Grootenbruul — A.RA., Liedekerke-Denderl., nr 4955, a° 1677.
(10) Wintergerst.
(11) Geh. met Joosijne Gooricx — A.RA., Liedek.-Denderl., nr 4956, a° 1690.
(12) Geh. met Peeteronele de Busschop.
(13) Geh. met Cathelijne de Clercq — A.RA., Liedek.-Denderl., nr 4956, a° 1687.
(14) Geh. met Anneken Sterck. Id., nr 4956, a° 1693.
(15) RA.G., L.v.W., 243, a° 1654.
(16) Geh. met Lijnken van den Bossche — RA.G., L.v.W., 243, a° 1652.
(17) L.v.W., nr 240, a° 1645. Broeder van Jan en van Joos. Joos de Groote was een der voornaamste kooplieden van Ninove.
(18) In andere inboedels ook wel : knoppen en kneppens. Het zijn de bollen of knoppen, waaruit men lijnzaadolie perst.

Bij Adriaen Cobbaert (19), te Denderwindeke, is er een partij land van 1 dagw. bezaaid met « lijsaert ». Gheeraert van den Dorpe (20), te Denderwindeke, bebouwde : 3 b. 3 d. koren, 3 d. 89 r. spelt, 1 d. 75 r. tarwe, 2 d. 50 r. tarwe en schokkeloen, 4 d. half tarwe half koren, 1 d. 50 r. schokkeloen, 1 b. 1 d. 14 r. haver, 1 d. 75 r. haver en vitsen, 2 d. wouw (21), 1 d. 20 r. vlas. Het vlas bedekt dus een zeer kleine oppervlakte van de 9 b. 2 d. 73 r. bezaaidheid. Op een aanzienlijke boerderij, bij Ghijsbrecht van Oudenhoeve (22), te Aspelare, is de bezaaidheid in 1612 : 5 b. 3 d. tarwe, 5 b. 3 d. 75 r. koren, 4 b. 2 d. haver, 2 d. gerst, 1 b. boekweit, 2 d. 50 r. erwten, 1 b. vitsen, 3 d. 50 r. koren en vitsen, 3 b. 2 d. haver, vitsen, gerst, boekweit en ten slotte : 2 b. 1 d. 25 r. haver en vlas. Hier ook kan het vlas slechts een gering deel van de 106 dagwand land bedekken. Bij Joos van den Winkel (23), te Denderleeuw, vernemen wij dat er een stuk land van 50 r. bezaaid is met erwten en lijnzaad : « voor het leynsaert ende erweten daerop gesaeyt ». Andries Ruyssevelt (24) heeft een aandeel in « een vlasch strepe », dus een langwerpig stuk land, zonder aanduiding van oppervlakte. Bij Jan Steenhoudt, eveneens te Denderleeuw (25), wordt het vlas « alnoch te velde » geschat op 6 g. Een klein perceel. Ook bij Adriaen Coppens (26), te Denderleeuw, is er slechts 40 r. vlas : « 40 r. gelabeurt met een voore omme leynsaet te saeyen compt voor het labeur 15 st. »; « voor twee vaet leijnsaet omme daerop te saeijen 4 g. 4 st. ». Voor 1 d. gebruikt men dus ongeveer 5 vaten lijnzaad. Bij Hendrick Asschericx levert het voorhanden zijn van vlasknoppen het bewijs dat er wel een perceel was beteeld met vlas : « de vlasch cnopperen sijn gepresen op 7 g. 4 st. ». Dus ongeveer 4 vaten lijnzaad, dit kan niet de opbrengst zijn van een groot perceel. Bij Joos Snel, filius Adriaens (27), boer met 2 paarden en 3 koeien, is er tarwe, koren, boekweit, zijn er erwten, Roomse bonen en ook « 50 bannen droogh vlasch onghecnapt... 20 g. ». Dus was er wel een perceel met vlas.

Overal vinden wij vlasbanden, knoppen... er wordt wel degelijk bijna van huis tot huis vlas verbouwd. De gebruikelijke benaming voor deze perceeltjes zal wel geweest zijn : « een streep vlas » of « een strepke vlas ». In meer dan een geval kunnen de inboedels ons feitelijk niets mededelen over de beteelde oppervlakte daar het vlas reeds geoogst was voor het opmaken van de inboedel. Dit vernemen

---

(19) Geh. met Quintijne de Roey — RA.G., L.v.W., nr 243, a° 1654.
(20) Idem, nr 239, a° 1638.
(21) Plant die een gele kleurstof oplevert.
(22) Geh. met Katlijne Michiels filia Andries — RA.G., Nin., nr 584, a° 1612. Deze inboedel van Aspelare kwam in het archief van Ninove terecht daar de griffier van Ninove tevens griffier was van enkele plattelandse gemeenten. Dit was zo in de XVII° eeuw en a fortiori voor vroegere eeuwen.
(23) Geh. met Cathelijne Evenepoel — A.RA., Liedek.-Denderl., nr 4956, a° 1696.
(24) Geh. met Martijnken Meerschman — A.RA., Liedek.-Denderl., nr 4956, a° 1696.
(25) Geh. met Cathelijne Sonck, id., nr 4957, a° 1700.
(26) Geh. met Elisabeth Stroolens — Liedek.-Denderl., nr 4957, a° 1702.
(27) Geh. met Peeteronelle Cobbaert. Liedekerke-Denderl., nr 4957, a° 1708.

wij uit de inboedel van Olevier van Eesbeke (28), te Pollare. De bezaaidheid in 1654 wordt als volgt opgegeven : « 3 d. 25 r. koren, 1 d. 25 r. tarwe, noch een dachwant en half besaijtheijt naer vlasch binnen de prochie van Meerbeke in de Palocken... ». Het lijnzaad, vermoedelijke opbrengst van dit vlas, ligt nog ongedorsen en bedraagt : 5 veertels, geschat op 7 g. 10 st. Ook op het hof Ter Elst te Appelterre, bewoond door Gillis Tubbax, filius Lievens, zijn er vlasknoppen en ongezwingeld vlas. Het grootste perceel vlas te Appelterre is eigendom van een Ninoofse landbouwer, Cornelis van Snick. Hij woont op de Varkensmarkt te Ninove en heeft te Appelterre een stuk vlas van 3 1/2 d. Dit is het grootste perceel dat wij in de honderden inboedels ontdekten (28b).

BEWERKINGEN VAN HET VLAS

Onze lezers kennen de opeenvolgende bewerkingen, die het vlas onderging om de kostbare vezels vrij te maken uit de droge harde stengels. Wat talrijke lezers waarschijnlijk niet weten is dat men in vroegere tijden ook vlas rootte in de Dender. Dit procédé bevuilde het water en doodde de vissen. Dit lokte hevig en herhaald protest uit van de steden, van de heren en van de kloosters, bezitters van het visrecht in de Dender. Dit visrecht werd om het jaar verpacht. Geen vis... geen geld. Het centraal gezag vaardigde bij herhaling het verbod uit vlas te roten in de stromende wateren (29). Wegens dit verbod gingen de boeren hun vlas roten in sloten, grachten en in vlasputten. Daar het roten slechts tot doel had de bast of stengel te doen rotten kon men dit ook bereiken door het vlas open te spreiden op natte meersen. Dit van ouds gekend middel heet men het dauwroten. In de XVII eeuw vinden wij hiervan een vb. in een Ninoofse inboedel (30). Bij de boven reeds vermelde Adriaen Coppens, in de Nederwijk, lag nog « een deel vlas » te roten in de meers. Waarschijnlijk was dit hetzelfde geval bij Gheeraert van den Dorpe (31) : « noch een partije vlaes in den meersch ghenompt den naet is gepresen 9 Rg. ».

Na het roten liet men het vlas opnieuw drogen om het dan te braken met de bookhamers — soort houten blok met steel — ofwel met een eenvoudig toestel, de handbraak, knappe geheten (32). De rest van de schilfers, die nog aan de kostbare vezels kleefden, werden dan verwijderd met de zwingel. Alvorens het te binden in bossen werd het nog eens gekamd met een hekel en dan gladgestreken. Nu was het vlas gereed om met het spinnewiel gesponnen te worden tot fijne draad.

Al deze werktuigen vinden wij in tal van inboedels. Bij rijk en

(28) Geh. met Marie Cardoen. L.v.W., nr 243, a° 1654.
(28b) Te Herlinkhove, in 1709, besloeg het vlas 2 % van de totale oppervlakte (z. Land van Aalst, Jg. VII, nr 2).
(29) z. M.J. Wolters, Recueil de lois, arrêtés, reglements etc..., T. I, nr 89 : Ordonnancie van Filips, Koning van Spanje, a° 1627.
(30) Nin., nr 499, a° 1659.
(31) L.v.W., nr 239, a° 1638.
(32) z. Afbeelding in : Geschiedenis v. d. Landbouw in België d. Ir. Paul Lindemans, 2e D., blz. 237, 238.

arm zijn er spinnewielen, bijna van huis tot huis werd er in de XVII eeuw nog gesponnen te Ninove. De overige tuigen treft men in alle inboedels van landbouwers, koeboertjes en van talrijke ambachtsliden, die wat land bewerkten. Hier volgen enkele vermeldingen. Bij Joos de Groote (33), een der voornaamste kooplieden van Ninove, is er een « spennewiel met een spoelwiel » en een « garenwinde ». Bij Christiaen de Pril (34), te Denderleeuw, « twee spinnewielen met

De Spinster (Volksprent XVIIIe eeuw — Prentenkabinet Brussel).

de spinrockken met de haspen 20 st. ». Bij Cornelis van Eesbeke, te Pollare : « twee spinwielen mette haspen ». Bij Adriaen Cobbaert, te Denderwindeke : « twee spinwielen mette stocken de haspelen een heckel zijn samen gepresen de somme van 2 g. 8 st. » etc., etc... Onder de talrijke vermeldingen van het zwingelberd met de zwingel of zwingelstok : Bij Jan de Leenheere : « swinghelbert met de swinghelslach ». Bij Adriaen de Rooselaer, wever te Ninove : « een vlassch

(33) Nin., nr 500, a° 1662.
(34) A.RA., Liedek.-Denderl., nr 4958, a° 1674.

knappe ». Bij Jan Steppe, landbouwer in de Biezestraat : « een cnappe met berrie ». Bij de reeds vermelde Cornelis van Snick (35) : « cnappe en boeckhamer ». Verweg het meest gebruikte werktuig is de « cnappe », vermeldingen van bookhamers zijn uiterst zeldzaam.

WEVERS EN VERHUURDERS VAN WEEFGETOUWEN

Onder de talrijke onderzochte Ninoofse inboedels uit de XVII eeuw, ontdekten wij er slechts drie van wevers. Zij dateren 1659, 1672 en 1696. Het ware een vergissing te geloven dat er in de tweede helft van de XVII eeuw slechts drie wevers te Ninove woonden. Er

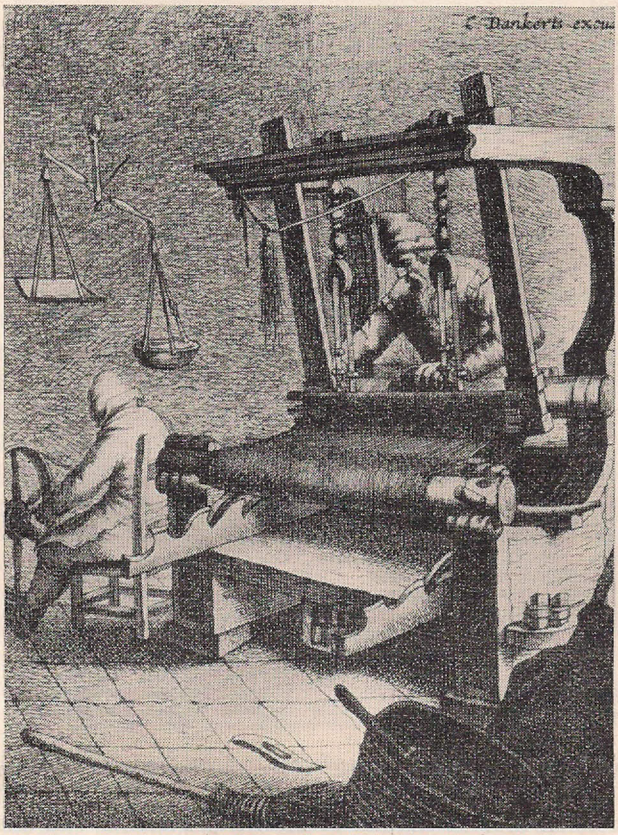

Wever aan het getouw
(Ets van Jan Joris van Vliet, XVIIe eeuw — Prentenkabinet Brussel).

waren er meer. In de inboedel van Adriaen van Brantegem worden er nog drie Ninoofse wevers vermeldt als huurders van weefgetouwen : Adriaen de Blauw, Gillis de Bremaecker, Cornelis de Ro. Hier hebben wij er reeds zes. Daar de wevers meest allen behoren tot de

(35) RA.G., Nin., nr 459, a^e 1650.

nederigste inwoners van de stad moet er rekening mede gehouden worden dat bij het overlijden van man of vrouw er geen inboedel werd opgemaakt. Een weduwe verklaarde uitdrukkelijk dat bij het overlijden van haar eerste echtgenoot zij geen inboedel liet opmaken. Er waren zeker meer dan zes wevers te Ninove, maar bewijzen ontbreken.

De eerste wever waarmede wij kennis maken is Jan Bamborst (36). Jan woont in het Poverstraatje, thans S. Jorisstraat geheten. Hij is eigenaar van zijn huisje en van een lochting, buiten de Nederwijkpoort, van de 3/4 van een andere lochting ook buiten de Poort, aan het Maeyaertstraatje, groot 32 roeden, bovendien bezit hij nog de helft van 60 r. meers in het Venusbroek (Veenbroek). Zijn huis is belast met een rente van 4 g. 10 st., waarvoor hij reeds vier jaar ten achter staat. Hij pacht nog land van de heer van Ninove en een « coegars ». Sedert drie jaar heeft hij zijn pacht niet betaald. Hij bezat een koe, waarvoor hij nog « coegeld » moet betalen. Hij heeft ze verkocht. Zelfs zijn « laecken casacke » van 2 g. 10 st. is nog niet betaald. Zijn inboedel verraadt armoede. Geen kast, geen schappraai, geen lijnwaad..., geen slaaplakens... slechts het « onontbeerlijke » : een bed (zonder koets), enkele stoelen, wat keuken- en stookgerei... en zijn weefgetouw, geschat op 20 gulden. Hij was gehuwd met Livyne Olliviers, weduwe van Jan Cools. Uit haar eerste huwelijk had Livyne een dochter en uit haar tweede huwelijk, met Jan Bamburst, ook slechts een kind. Arme mensen hadden weinig kinderen in leven. De dood maaide vooral onder de armen. Jan Bamburst verklaarde dat hij in zijn huwelijk voor niet minder dan 52 pond groot van zijn goederen had moeten verkopen. 52 pond groot of 312 g., een vrij hoog bedrag voor een ambachtsman. Vermoedelijk zijn de moeilijke omstandigheden, die de stad in de jaren 1650-60 doorworstelde, niet vreemd aan de ellende van Jan Bamburst.

Bij de tweede wever, Laurijs van den Daele (37), ziet het er nog naargeestiger uit. Uit het eerste huwelijk met Livyne Focquet had Laurijs twee kinderen, het eerste stierf en het tweede was in 1672 negen jaar oud. Uit het tweede huwelijk met Joosyne Claus had Laurijs geen kinderen. Laurijs bezit geen eigen huis. De ganse inboedel uit zijn eerste huwelijk is ongeveer 20 gulden waard. De inboedel van het tweede huwelijk vermeldt twee kafbedden (zonder koets), wat kleren, een tafeltje, wat vlas en lijnwaad. Laurijs bezit geen eigen getouw. Hij huurt er een van Jan Cooman voor 2 g. 8 st. 'sjaars.

Adriaen de Rooselaer (38) heeft het beter dan de twee bovenvermelde ambachtsgenoten. Hij woont in de Langhe Kerckhoffstraete. Hij trouwde met Marie van Ginderdeuren. Tijdens zijn huwelijk kocht Adriaen een « huys ende erffve » gelegen in de lange Kerkhofstraat, paalde achter tegen de Oude Veste. Om het huis te betalen leende hij geld bij een inwoner van Geraardsbergen, waaraan hij

(36) Idem, Nin., nr 499, a° 1659.
(37) Nin., nr 503, a° 1672.
(38) Idem, nr 511, a° 1696.

jaarlijks een rente van 28 g. 2 st. betaalde. Verder was hetzelfde huis nog belast met enkele kleine erfrenten : 1 g. 13 st. aan de Armen, 6 st. aan het Hospitaal en 2 1/2 st. aan de kerk. Adriaen was niet alleen wever maar ook « koeboertje ». In zijn stal stonden twee koeien. « 1 zwarte koe 48 g. 10 st. — nog een zwarte 38 g. — een kalfken 6 g. 4 st. — een verken 13 g. 12 st. ». Hij bewerkte, als pachter, enkele dagwanden. Ziehier de stand der vruchten in 1696 : « een partijken claveren 39 r. », geschat op 10 g. 16 st. — 1 d. 80 r. groen koren 38 g. — 30 r. gerst 8 g. — 70 r. haver 12 g. 10 st. — 50 r. vlasch 21 g. 12 st. In zijn inboedel vinden wij een « spinnewiel met de hassp oft tuijmelaer 17 st. », ook een « vlasschknappe ». Hij was garenspinner en wever. Adriaen was ook barbier : « 5 scheirsmessen met oliesteen ». En... muzikant : « een viole met eenen bas 13 g. ». Hij genoot een zekere welstand, er was een bedkoets in huis. En wat wij zeker niet bij de twee andere wevers zouden vinden : « twee ijsers tot backen van koecken met het keerschipken » (39). Met Maria van Ginderdeuren had hij twee kinderen, een zoon en een dochter. Na het overlijden zijner vrouw hertrouwde hij met Elisabeth Cambier, weduwe van Adriaen Snel. Aldus werd hij eigenaar van nog een « clijn huyseken », eerst eigendom van Adriaen Snel, gelegen in het Poverstraatje.

Adriaen de Rooselaer overleed in 1696. Enkele tijd later kon men aan de kerk volgende plakbrief lezen :

« Men sal alhier wettelijck ende publicquelijck vercoopen metten stockslach, de meestbiedende de naeste diversche schoone meublen ende huijsraet ende oock koebeesten bevonden ten sterfhuijse van wijlent Adriaen de Rooselaer ten versoecke ende proffijte van deszelfs weduwe ende hoirs (= erfgenamen) op de naervolgende conditien etc... etc... »

Men verkocht op de veiling o.m. ook 7 bundels garen aan 2 tot 5 g. per bundel — en meer dan honderd banden vlas per zes banden, elke band ging van 2 tot 3 en 4 gulden. Het spinnewiel kocht zijn weduwe voor 17 st., zijn zoon Jan het weefgetouw voor 18 g. De ganse verkoop bracht 379 g. 13 st. op, een niet onaardig bedrag (40).

Wevers, die uitsluitend moesten leven van weven waren in veel gevallen te weinig bemiddeld om een eigen getouw te kopen, alhoewel de getouwen in tal van inboedels niet hoger geschat werden dan plusminus 20 g. Mensen, die over enig kapitaal beschikten, lieten getouwen maken om ze dan te verhuren.

In de Kerkhofstraat woonde Adriaen van Brantegem (41). De van Brantegems waren, naar alle waarschijnlijkheid, afkomstig uit Erpe (of omgeving ?). Toen Adriaen zich alhier vestigde verkocht hij de meeste gronden, die hij van zijn vader erfde te Erpe. Hij kreeg 1/5 deel van de goederen van zijn vader, in totaal 1 b. 1 d. 90 r. Hiervan verkocht hij ongeveer 1 b. land, meers en bos voor 852 g. 10 st.

---

(39) Ninoofs voor schupje, om de koeken te keren.
(40) De twee huizen vallen buiten de veiling. De waarde van huizen wordt in Ninoofse inboedels niet vermeld.
(41) RA.G., Nin., nr 503, a° 1671.

Met dit geld kocht hij andere percelen te Pollare en te Ninove, in de Nederwijk. Hij erfde nog van zijn oom, Niclaes van Brantegem 2 d. 44 r. Hij kocht nog een huis in de Kerkhofstraat en 4 b. 2 d. 67 r. land en meers te Ninove en te Meerbeke. Was dus eigenaar van meer dan 6 b. land. Hij kocht nog enkele renten aan de penning zestien. Adriaen was gehuwd met Anneken Lesellier. Zijn huwelijkscontract, afgesloten in het Land van Aalst, werd door de schepenen van Ninove nietig verklaard, als strijding met de Costume van Ninove. Zijn vrouw overleed in 1671. Hij had met haar zes kinderen : Niclaes (19 j.), Joozina (15 j.), Catharina (12 j.), Jacobus (8 j.), Pieternelle (7 j.), Cornelis (3 j.). Adriaen was een welstellende burger, eigenaar van een kamslagerswinkel en van tien weefgetouwen. Al deze getouwen werden verhuurd. De huurders : Adriaen de Blauw (Ninove) voor 2 g. 13 st. per jaar, Jan Meerte (Outer) voor 3 g., Jaecques Herman voor 2 g. 15 st., Joos Ceutericx (Denderhoutem) voor 3 g. 10 st., Gillis de Bremaecker (Ninove) voor 3 g., Cornelis de Ro (Ninove), Jan de Ro (Meerbeke) voor 2 g. 14 st., Joos Beeckman (Okegem) voor 3 g., Frans Clockman (Iddergem) voor 3 g.

Jaecques van Opdecam (42) is eigenaar van zijn huis op de Grote Markt en houder van een welbeklante winkel van vette waren. Hij bezit een twaalftal losrenten, die hem jaarlijks 120 g. 8 st. opbrengen en is eigenaar van 1 b. 1 d. land te Outer. Bovendien verhuurt hij nog twee getouwen, elk voor 2 g. 8 st. 'sjaars.

Twee andere inwoners van Ninove : Jan Cooman en Hermannus van der Schilt verhuurden, de eerste één en de tweede twee weefgetouwen. Deze laatste even als de boven reeds vermelde van Branteghem was eveneens kamslager van stiel.

De waarde van een weefgetouw, te Ninove, ging van 18 tot 20 g. De verhuurder van getouwen, Adriaen van Branteghem, had dus 26 g. 12 st. intrest op een kapitaal van 162 g., hetzij ruim 16 %.

De toestand op het platteland verschilde enigszins met Ninove. Op het platteland vonden wij in de onderzochte inboedels ook wel verhuurders van getouwen maar in de meeste gevallen zijn de bezitters van één of meer getouwen tevens wevers, die de getouwen zelf, of laten gebruiken door eigen volk. Deze getouwen zijn ondergebracht in een « weverij ». Meer dan een landbouwer beschikt over een zogenaamde « weverij ». In deze weverij vinden wij niet noodzakelijk getouwen maar ook wel al wat dient tot het spinnen en maken van garen. Dit is bv. het geval met Gillis Buydens (43), te Denderwindeke. In zijn weverij vinden wij geknapt en gehekeld vlas, ook wel garen, maar geen getouwen. Ook te Denderleeuw, bij Jan van Genderdeuren (44), landbouwer met vier paarden, ligt het garen gereed in de « weverij » om er een laken van te laten maken, maar van een getouw is er geen sprake : « Item, alle het gaeren in de weverij omme een laecken te weven is gepresen op 22 g. 10 st. ». Dit is niet zo bij

(42) Idem, nr 504, a° 1675.
(43) RA.G., L.v.W., nr 244, a° 1657.
(44) Geh. met Joosijne de Herde — A.RA., Liedek.-Denderl., nr 4956, a° 1692.

Bernaert Lemmens (45). Bernaert was een der voornaamste landbouwers van Denderwindeke. Hij erfde van zijn vader Gillis en van zijn moeder Martijnten Bottelgiers de helft van de hofstede die hij bewoonde. Later kocht hij de andere helft van zijn broeder Mercus. Hij erfde nog twee stukken tiendeland en een meers van 2 d. 3 r. en andere percelen, die hij verkocht. In zijn huwelijk kocht hij nog 8 percelen, samen ongeveer 10 d. Zijn boerderij ziet er voornaam uit. In het woonhuis zijn er twee verdiepingen. Onder de vermelde plaatsen : « de hoochcamer, de slaepcamer, de dochtercamer, de tweede stagie, op den hoogsten solder ». In zijn stallen had hij twee paarden en drie veulens, 6 koeien, 2 kalveren en 2 varkens. In 1657 waren 7 b. 2 d. gelabeurd en 4 b. bemest, verder had Bernaert nog percelen op Dasputte laten mergelen. Bij Bernaert Lemmens vond men alles wat nodig was om het vlas te bewerken. In zijn weverij stonden er zes getouwen : « ses weefgetauwen met alle haer toebehoerte soo van cammen als ander gereetschappen al dat het weven aengaet gepresen op 104 g. 15 st. ». Op de eerste verdieping de « peersen », « daer ment lijwaert op hanght ». Naar mijn vermoeden dienden de zes weefgetouwen voor de boer, zijn zoons en de knechten. Bernaert had negen kinderen : drie zoons en zes dochters.

Bij een andere voorname landbouwer, met 4 paarden en 8 koeien, Gheeraert van den Dorpe, te Denderwindeke, is er slechts één weefgetouw.

Verder zijn er onder de bezitters van een getouw koeboertjes en klein-landbouwers. Wij vernoemen er hier enkele. Pieter Cobbaert (46); Steven Thibaut (47), eigenaar van 2 koeien : « een weefgetau met een bobijnwiel ende andere toebehoorten 12 g. »; Joos de Mol (48), koster te Appelterre, bezit twee koeien en « een ghetauwe met de laey ende gaerenwende geprezen op 22 g. »; Adriaen Cobbaert (49), te Denderwindeke, klein-landbouwer met drie koeien, bezit drie getouwen; Pieter Cordtvrindt (50), landbouwer met een paard en 5 koeien, te Liedekerke-Denderleeuw; Joos Buydens (51), te Denderwindeke, landbouwer met een paard en enkele koeien, ook een getouw; Jan de Brauwer (52) heeft drie getouwen waarvan hij er twee verhuurt voor 3 g. en Jan de Doncker (53), landbouwer te Nederliekerk, verhuurt een getouw aan een Aalstenaar.

Voor het Land van Wedergraat (Denderwindeke, Neigem, Pollare, Appelterre, Eichem) is de verhouding tussen het aantal inboedels en getouwen als volgt :

---

(45) Geh. met Elisabeth Damiaens — L.v.W., nr 244, a° 1657.
(46) Geh. met Jenneken de Bolster — Liedek.-Denderl., nr 4956, a° 1689.
(47) Geh. met Barbara Rampelberch. L.v.W., nr 243, a° 1654.
(48) Idem, nr 240, a° 1640.
(49) Idem, nr 243, a° 1654.
(50) Geh. met Peeterneele de Busschop — Liedek.-Denderleeuw, nr 4956, a° 1686.
(51) Geh. met Anna van Vreckem. L.v.W., nr 243, a° 1655.
(52) Geh. met Marie Pierens — Liedek.-Denderl., nr 4955, a° 1679.
(53) Geh. met Marie van Mieghem. Liedek.-Denderl., nr 4958, a° 1684.

BUNDEL NR	JAARTAL	AANTAL INBOEDELS	GETOUWEN
239	1638-40	22	2
240	1640-46	36	3
241	1646-49	12	0
242	1650-52	22	0
243	1653-56	28	6
244	1656-59	25	7
245	1660-62	13	3
246	1663-66	11	3
247	1667-69	29	7
248	1670-71	10	1
249	1672-74	10	4
250	1675-79	11	2
251	1680-81	0 (53b)	—
252	1683-89	2	1
		T. : 231	T. : 39

In het Land van Wedergraat vermelden 16,88 % der inboedels een weefgetouw. In de vijf plaatsen samen zijn er ruim 17 getouwen voor 100 huisgezinnen. Het aantal getouwen voor Liedekerke-Denderleeuw is geringer. Dit is voor deze zeven plaatsen niet zo belangrijk als wij eerst hadden gedacht. Men zou voor Ninove en deze plattelandse gemeenten bezwaarlijk kunnen spreken van een intensieve linnenweverij in de XVII eeuw. Wij vermoeden dat deze nijverheid belangrijker wordt in de XVIII eeuw. Als we lezen dat er te Herlinkhove, afhankelijkheid van Ninove, omstreeks 1709 op de 30 huisgezinnen er in 18 een weefgetouw was (53ter), dus meer dan de helft !

TWIJNDERS EN VERVERS

De twijnder maakte allerlei garen : naai-, lint-, drieg-, pak-, gordijngaren, enz... Het verven van de garens en het linnen was de taak van de ververs. Men onderscheidde twee soorten ververs : de « blauwe » en de « zwarte ». De benaming « zwarte » is enigszins misleidend want de « zwarte » beperkten zich niet tot het zwart maar verfden ook in het grauw, wit, rood, paars, oranje en geel (54). De blauwververs verfden vooral in het blauw. Het zal verder blijken dat de benaming blauwverver eveneens misleidend is. De Ninoofse « blauwververs » verfden in alle kleuren. Een « blauwverver » kan eenvoudig weg een garen- en linnenverver zijn in om het even welke kleur. Men kan ook niet de twijnders van de ververs scheiden. De Ninoofse twijnders zijn tevens « blauwververs ». Het twijnen en verven werd te Ninove niet op grote schaal bedreven. Wij vinden slechts enkele twijnders-blauwververs.

(53b) Bevat slechts verkavelingen en rekeningen van beheer der weesgoederen, geen Staten van Goede.
(53ter) z. Land van Aalst, jg. VII, nr 2, Herlinkhove in 1709 d. H. Vangassen.
(54) E. Sabbe, de Belgische Vlasnijverheid, I, blz. 163.

De Zwartverver (Jort Amman's Wappen- und Stammbuch, a° 1568).

Op de Grote Markt, oostzijde, woonde Joos Piccaert (55). Zijn woning had langs achter een uitgang in de Hallestraat, thans Graanmarkt. De winkel van Joos kon niet gunstiger gelegen zijn. Hij verkocht er allerlei stoffen : Franse en Brusselse, baai, karsaai, razette, gedrukt lijnwaad, lint, enz... Men vond er vooral een grote hoeveelheid garens — voor 210 g. —, sommige waren reeds getwijnd, andere niet, er waren er witte, half bleke, fijne, grove en « gecolleurde ». Joos was tevens blauwverver : « de ghereetschap van de blauverwerije, soo van molen, boeck en haemers ende andere ghereetschap daer toe dienende... de blauwkuijpe, den doets ofte forneijsketel... ». In de beroerde jaren 1692 en volgende vond Joos het raadzaam een aanzienlijke hoeveelheid lijnwaad, geschat op 200 g., naar Dendermonde te vluchten. Joos Piccaert was gehuwd met Maria de Coene. Deze overleed in 1692. Joos had met haar vier kinderen, het oudste 30 en het jongste 19 jaar. Een zijner kinderen, Matteus, studeerde aan het seminarie te Gent. De werkzaamheid van Joos als twijnder-blauw-

(55) RA.G., Nin., a° 1692.

verver strekte zich uit over gans de tweede helft van de XVII eeuw. Joos was van huize uit welstellend. Hij erfde de helft van het huis « de Croone », in de Langemuntstraat, nog twee andere huizen, een meers in het Osschevat (Orsgewade), langs de Dender en nog enkele renten. Tijdens zijn huwelijk met Maria de Coene verwierf hij nog een twaalftal renten op huizen met een jaarlijkse opbrengst van ruim 120 g. Hij kocht nog 1 b. land en een schoof (de volle zesde schoof) op 21 dagwand land te Herlinkhove. Dit was een leen van het Leenhof van Aalst. Van de kant van zijn vrouw kwamen er nog zes renten bij en 1 b. 1 d. 16 r. land te Meerbeke gelegen. Zijn inboedel vermeldt een batig slot van 4048 g. 1 st., aanzienlijk bedrag.

Enkele stappen verder, om de hoek in de Langemuntstraat, woonde de winkelier, garentwijnder en verver Tobias de Ruyt (56). Bij hem kon men lint en garen in alle kleuren kopen. Men vond er ook wel « passementen », gebreide sokken, zijden en floretten linten, rijgveters, maar niet zoals bij Joos Piccaert, allerlei stoffen, hij beperkte zich meer tot zijn stiel als twijnder en verver. Hij beschikte over een twijnmolen om het garen te twijnen. Voor het verven van garen, lint en linnen beschikte hij over een ketel en twee kuipen : « een blauwkuype » en « een zwart kuype ». De blauwkuip was van lood. Voor het bleken en het verven gebruikte hij o.m. potas, indigo, braziliehout en galnoten. Een mortier diende om de verfstoffen te verwerken en te mengen.

Tobias was vermoedelijk afkomstig uit S. Pieters-Leeuw (Brabant). Hij erfde aldaar van zijn vader een boomgaard, die hij overliet tegen een erfelijke losrente van 43 g. 15 st. Hij huwde met Cathelijne Le Feys. In zijn huwelijk verwierf hij nog verschillende renten, samen 246 g. kapitaal. Zijn vrouw overleed op S. Lukas 1647. Hij had met haar zes kinderen : Anneken (13 j.), Franchisken (10 j.), Jan (8 j.), Cornelisken (7 j.), Cathelijnken (5 1/2 j.), Thobiasken (4 j.). In 1647 bezat hij in geld nog 500 g. Zijn inboedel had een batig slot van 1798 g. 12 st.

Tobias hertrouwde met Martijntken Buyle. In zijn huwelijk met Martijntje kocht hij zijn huis in de Langemuntstraat. Dit huis was belast met een rente van 30 g. sjaars. Hij kocht nog een huis, waarop hij reeds een rente bezat, in de Kerkhofstraat en nog enkele kleine renten te Pamel en in het Land van Wedergraat.

Tobias viel als slachtoffer van de besmettelijke ziekte, die in de jaren 1667-70 een derde van de Ninoofse bevolking wegmaaide. Hij overleed op 29 Maart 1669 (57). Zijn zonen Tobias en Francis volgden op 29 en 31 Maart. Van zijn zes kinderen uit zijn eerste huwelijk bleef er nog slechts een over : Jan, die toen 28 jaar oud was. Uit zijn tweede huwelijk had hij slechts een kind : Joos, die toen 20 jaar oud was.

Joos volgde zijn vader als twijnder en verver op. Hij huwde eerst met een weduwe, Barbara de Cort (58), die in 1675 overleed. Hij had

(56) Idem, nr 496, a° 1647.
(57) R.G., Nin., nr 502, a° 1669.
(58) Idem, nr 504, a° 1675.

met haar drie kinderen. Joos hertrouwde met Joanna Portiers. Joos verwisselde op zijn beurt het tijdelijke met het eeuwige in 1687 (59). Hij liet twee minderjarige kinderen na. In al die jaren was hij er niet op vooruitgegaan. Integendeel, zo hij alles had behouden wat hij van zijn vader erfde, toch had zijn inboedel een geringer batig slot dan dit van zijn vader. Deze bate bedroeg nog slechts 1176 g. 11 st. De moeilijke tijden, die de stad toen doorworstelde waren voor hem eveneens weinig gunstig.

BLEKERS

Het was het werk van de bleker aan de garens en de weefsels een mooie witte kleur te geven. Om dit te bereiken werd het garen in een ketel gekookt met een oplossing van bleekmiddelen om dan gespoeld in kuipen en op het gras gebleekt te worden. Deze bewerking werd verschillende malen herhaald tot men de vereiste witte kleur verkregen had. Als bleekmiddel gebruikte men in de XVII eeuw o.m. ook karnemeld.

Reeds in de XVI eeuw waren er te Ninove blekers. In 1548 (60) richtten drie inwoners een verzoekschrift tot de schepenen om voorkeur te verkrijgen voor het pachten van een stadsbarm om er linnen te bleken. Zij spraken niet alleen in hun naam maar ook in naam van « denghuenen in huerlieder heesch begrepen », dus in naam van een groep blekers.

In de XVII eeuw vinden wij slechts een enkele inboedel van een bleker, naar alle waarschijnlijkheid werd er toen nog weinig gebleekt te Ninove zelf. Zo laat de blauwverver Tobias de Ruyt garen bleken bij Jan de Naeijer te Gent. Jan van der Taelen is de enige bleker waarover wij iets vernemen aan het einde van de XVII eeuw (61). Jan was niet onbemiddeld. Hij was eigenaar van 1 d. 25 r. land te Meerbeke en van een meers van 3 d. op Kranenbroek (Ninove, Burchtdam). Hij bewerkte, als de meeste inwoners, nog wat land : 1 d. was bezaaid met koren,60 r. met zomergerst en een andere « partij land » met vlas. Zijn werktuigen om te bleken waren tamelijk primitief en van weinig waarde : « eenen forneijs ketel met de kuijpen dienende tot het bleeckers ambacht ghepresen ter interventie van de vooght op ende ter somme van 21 g. ». Zijn inboedel is deze van een nederig ambachtsman. Hij bezat in 1696 nog 113 g. in geld. De bate van zijn inboedel bereikte de 299 g., de kommer of schulden slechts 67 g.

Van blekers op het platteland werd nergens enig spoor gevonden.

KAMSLAGERS

De kam was een belangrijk onderdeel van het getouw. Het was een langwerpig raam met dunne stiften, voorzien van een gaatje of

(59) Idem, nr 507, a° 1687.
(60) RA.G., Nin., nr 962, a° 1548.
(61) Idem, nr 511, a° 1696.

lusje, waardoor de draden van de schering liepen. De vervaardiger van dergelijke kammen heette men kamslager.

Alhoewel er in meer dan een Ninoofse winkel kammen en andere toebehoorten werden verkocht, ontdekten wij slechts vier Ninovieters, die tevens kamslagers waren : Adriaen van Brantegem, Peeter Librecht, Hermannus van der Schilt en Jan Holman.

Over Adriaen van Brantegem, als verhuurder van weefgetouwen, spraken wij reeds. Hij hield een winkel, waar men kammen kon kopen en hij was tevens kamslager van stiel. Uit zijn inboedel :

« Stellen ten voordeele alle de cammen ende rieten ten voorschreven sterfhuyse bevonden de welcke ghepresen zijn bij meester Peeter Librecht camslagher van stijle (= stiel) ».

Item, van stucke te stucke bij nature tsamen ghecalculeert bedraghende in eene masse tsamen ..... 689 g. 11 st.

It. het halam totte voorseide camslaeghereye dienstich ghepresen als vooren tsamen bedraghende ende met garen... 66 g. 3 st.

Men kon er niet alleen alle toebehoorten voor het weven kopen maar men kon er ook kammen huren. Blijkbaar waren er wevers, die niet bemiddeld genoeg waren om kammen te kopen en om de huurprijs te betalen zoals volgende passus uit de inboedel ons meedeelt :

« dienende alhier ghenotteert dat men bij nottitie van de kammen aen vele diveersche persoonen goet vindt over de huere der zelver kammen tot omtrent vijftich guldens de welcke te vreesen sijn voor cadticq (caduc, niet invorderbaar) emmers sal bij de hauderigghe (Anneken Lesellier, weduwe van Adriaen van Branteghem) daeraff ontfanghen worden alle tghene becomelijck is ..... »

Een ander verhuurder van weefgetouwen, Hermannus van der Schilt (1680) was kamslager van stiel en hield een winkel. Bij deze Hermannus was er minder welstand dan bij Adriaen van Branteghem. Een derde kamslager, Jan Holman (62), was tevens klein-landbouwer, vetwarier en brandewijnstoker. Hij woonde in de Beverstraat, de voornaamste straat van de stad.

KANT OFTE SPELLEWERCK

Volgens E. Sabbe (63) voerden de Zuidelijke Nederlanden reeds in de XVI eeuw kant uit. In de XVII eeuw nam de kantindustrie een geweldige uitbreiding, vooral in Brabant en Henegouwen. Er waren niet minder dan 50.000 kantwerksters in deze industrie bedrijvig (64).

Ook te Ninove en in de plattelandse gemeenten uit de omgeving werd er veel kant vervaardigd. De kant uit onze streken genoot een grote vermaardheid.

---

(62) Geh. met Marie de Turck. Nin., nr 509, a° 1691.
(63) E. Sabbe, o.c., blz. 209.
(64) Idem, blz. 374.

In 1695, toen maarschalk Villeroy Brussel ging bombarderen en voor de zoveelste maal Franse troepen te Ninove binnenrukten boden de schepenen « spellewerck » aan de Franse officieren aan om ze mild tegenover de stad te stemmen.

Het kantwerk was het werk van vrouwen, meisjes en kinderen. In tegenstelling met de spinnewielen, die wij zo goed als in alle in-

Vrouw met Kantkussen (Burijngravure d. Jan Saenredam naar H. Goltzius, uit : De vier Gedeelten van de Dag — Prentenkabinet Brussel).

boedels aantreffen, werd er slechts bij de nederigste bewoners van Ninove melding gemaakt van « cant ofte spellewerck ». In het contract afgesloten met de schepenen-weesmeesters en waarin de overlevende gewezen werd op zijn — of haar — plichten tegenover de wezen, vinden wij meer dan eens volgende vermelding :

« dat hij (de overlevende)... de selve kinderen sal eerlijck onderhauden naer sijnen staet de selve doende leeren lesen ende schrijven de knechtiens (jongens) een ambacht ende de dochters naeijen en

spellewerck maecken... (65). Uit een andere inboedel : « de mijsskens insgelijcx te doen leeren naeijen ende spellewerck te maecken... »

De jonge meisjes konden het spellewerk thuis leren van de moeder ofwel het gaan leren bij een winkelier, bv. bij Cornelis Claes (65b), in de Langemuntstraat, die niet alleen al het nodige verkocht voor dit werk maar ook de kinderen het spellewerk aanleerde. Uit zijn inboedel : « Het spellewerckgaeren met de kanten op de kinderkussens die aldaer het spellewerck sijn lerende gepresen op 100 gulden » (idem). Cornelis Claes hield dus een soort « **school** » voor kantwerksters. Een spellewerkkussen kostte slechts enkele stuivers en bij de Ninoofse winkeliers, kamslagers, blauwververs en twijnders kon men het fijne garen kopen, met kleine hoeveelheid... desnoods op crediet. Misschien kregen zij wel de tekenpatronen mede ? Om dan de afgewerkte kant terug te brengen, na lange dagen van geduldig werk, om er dan enkele stuivers aan te verdienen. Niet alleen arme mensen maken kant maar ook op het platteland bij voorname landbouwers zitten de dochters aan het kantkussen. Bij de reeds vernoemde Bernaert Lemmens te Denderwindeke zijn er negen kinderen waaronder vijf meisjes. Ook zijn inboedel vermeldt « spellewerckkussens ».

Het « spellewerck » ging niet rechtstreeks van de kantwerksters naar de klant maar eerst door de handen van tussenpersonen.

Er waren opkopers van kant die dan optraden als leveranciers van de kantwinkels in de grote steden in het land en zelfs in het buitenland. Een dezer kanthandelaars in het groot was de Ninovieter Adriaen van Boterdael (66).

Adriaen van Boterdael huwde omstreeks 1682 met Martina Fransman. Tijdens zijn huwelijk kocht hij een huis in de Burchtstraat alwaar hij zou wonen tot aan zijn dood (1699). Hij kocht eveneens het huis gelegen nevens zijn woning om het te verhuren aan 42 g. per jaar. Hij werd nog eigenaar van 2 d. 28 r. meers, achter zijn huis, en bezitter van een rente van 50 g. (kap. 800 g.) op goederen gelegen te Gooik.

Adriaen was dokter, barbier, wijnhandelaar, winkelier in stoffen, landbouwer, groothandelaar in kant... Twaalf stielen, dertien ongelukken... Toch niet, hoe groter het vermogen des te talrijker waren ook de bedrijfsmogelijkheden. De aanzienlijke sommen, die Adriaen besteedde aan zijn handel in « kant ofte spellewerck » bewijzen dat dit wel zijn voornaamste — of althans de meest winstgevende — bezigheid was.

Niet zonder verrassing zien wij Adriaen voor 520 g. kant door een tussenpersoon, Cornelis t Lam, te Parijs laten deponeren bij een handelaar om ze daar ter plaatse te laten verkopen. Dit was niet zonder risico. De kant was reeds drie jaar te Parijs en de weduwe, Martina Fransman, vreest dat de kant zal verloren zijn zonder profijt voor haar en haar zes kinderen. Adriaen dreef ook handel in kant te Antwerpen, Leuven, Gent, Brugge, Oostende. Vermoedelijk moe-

(65) Nin., nr 496, a° 1647.
(65b) Idem, nr 511, a° 1697.
(66) Idem, nr 513, a° 1699.

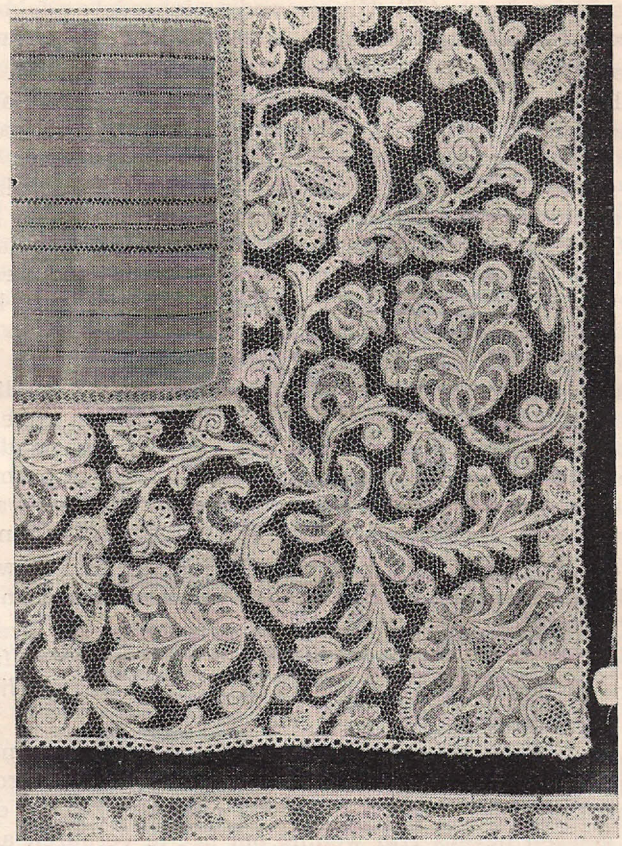

Vlaamse kant uit de 2e helft van de XVIIe eeuw
(Gruuthuse Museum — Copyright A.C.L. Brussel).

ten wij hier nog andere steden bijvoegen en in de eerste plaats wel Brussel, menen wij.

Aan juffrouw Maes te Oostende leverde Adriaen voor 199 g. kant. Er lag bij dezelfde juffrouw nog een « quantiteijt » kant, die in 1699 nog niet verkocht was, voor een waarde van ruim 300 g. Aan een andere Oostendenaar, Jacobus van Gindertael, leverde Adriaen voor 168 g. en had er nog voor 192 g. in depot. Juffr. Kestens te Brugge was nog 115 g. 6 st. schuldig voor geleverde kant. Bij een zekere Filips, in den Crommen Helleboghe, in dezelfde stad, lag er nog voor 70 g., onverkocht. Bij de heer Sneps te Gent, voor 90 g. Te Antwerpen, bij juffr. Chrispiels, voor niet minder dan 540 g. Te Leuven werd Jaecques Selis gevangen gezet wegens een schuld van 65 g. voor kant. In 1699 had de weduwe nog te goed voor geleverde kant 379 g. 6 st. en in depot voor 1900 g.; samen : 2279 g. 6 st.

Het belang van de handel in kant komt in een schril licht te staan als wij gaan vergelijken met andere hoofdstukken uit dezelfde inboedel. Zoals wij reeds zegden was Adriaen ook dokter-barbier. Welnu

al de « apparaten » dienende tot zijn chirurgie waren in totaal 24 g. waard. Zo men de huurwaarde van het huis nevens zijn woning schat op 6,25 % (de penning zestien) van de waarde dan staat deze voor een huishuur van 42 g. gelijk met 672 g. De waarde van de verhandelde of in depot gegeven kant stond gelijk met de waarde van meer dan drie burgershuizen.

* * *

Na de ondergang van de lakenijverheid in de XVI eeuw was de vlasnijverheid nog de enige nijverheid die Ninove in de XVII eeuw kende. Wij vinden er wevers, twijnders, ververs, kamslagers en kantwerksters. Zo hun aantal niet aanzienlijk kon genoemd worden mag men hierbij niet vergeten dat de bevolking van onze stad, die in de middeleeuwen tot de « Oude smalle steden » (67) behoorde, in de XVII eeuw ongeveer 1600 inwoners bedroeg.

De wevers op het platteland, die in de meeste gevallen als koeboertjes of klein-landbouwers nog over andere inkomsten konden beschikken, stelden het beter dan de wevers in de stad, die in de meeste gevallen bijna uitsluitend van weven moesten leven. Op het platteland werd er meer vlas verbouwd, waren er ook meer wevers dan in de stad, maar wij vonden er geen vermelding van twijnders, ververs, kamslagers. Het blijkt tevens, uit Ninoofse inboedels, dat de plattelandse bevolking kammen en andere toebehoorten te Ninove kwam kopen en er ook linnen bracht om het te laten bleken en verven.

Ninove, September 1955. H. VANGASSEN.

N. Ik dank de H. J.G. de Brouwere, Bibliothecaris-bibliograaf bij de Koninkl. Bibliotheek, voor de mij bij het opsporen van illustratiën voor deze bijdrage, vriendelijk geboden hulp.

BIJLAGEN

1. — UIT DE INBOEDEL VAN EEN WEVER.

Staet ende Inventaris van goede die bij desen maeckt ende overgheeft Jan Bamborst hauder gebleven ten sterfhuyse van Livyne Olliviers overleden in November 1659 .....

Capitele vande meubelen ten selven sterfhuys bevonden.

Inden eersten een bedde metten hooftpullem een witte sarge gepresen op 17 g. — Item een rijchbanck van witten haute gepresen op 6 g. — It. twee tenne schoetels tsamen weghende vier pont 2 g. — It. eenen ijseren pot gepresen op eenen gulden vier stuyvers 1 g. 4 st. — It een tenne comme een sautvat met vier tenne lepels gepresen op 1 g. 2 st. — It. drij hauten stoelen met een tanghe gepresen op 15 st. — It. een ronttafel met een spennewil gepresen op 16 st. — It. twee gordijnen gepresen op 12 st. — It. eenen ketele met een ijseren panne 1 g. 4 st. — It. een spaeye (1) een hames (2) met een

(67) Oude kleine versterkte steden als Aalst, Geraardsbergen, e.a.
(1) Spade.
(2) Kapmes.

hantsaegken 1 g. 2 st. — It. een weefgetau gepresen op twintich guldens 20 g. — Twee rychbancxkens 1 g. — It. bringht noch voor voordeel twee jaeren huyshuere van 21 guldens tsiaers compt 42 g. — noch de pacht van den lochtinck geleeghen te Nederwijck van twee jaeren van vier guldens tsiaers in pachte gebruyckt bij Joos de Brabanter de jaeren 1659 ende 1660 compt 8 g.

Somma 102 g. 19 st.

Schulden van commer ten selven sterfhuyse bevonden

In den eersten aenden ontfangher van zijn hoochheyt van Lorreynen (3) d' Heer Pieter de Moor de somme van vijfvenveertich guldens thien stuyvers over drij jaeren lantpacht 45 g. 10 st. — Item noch vier jaeren rente tot 26 stuyvers en halfve tsiaers aenden arme van Nineve 5 g. 6 st. — It. aen juffrauwe van den Dijcke de somme van neghenthien guldens over de huere van een coegars 19 g. — It. aen Adriaen de Quenoy de somme van achtien guldens over vier jaeren achterstel van eene rente van vier gul. 10 st. tsiaers d'leste verschenen den 28 april 1658... 18 g. — It. aen sieur Gillis van Waesberge de somme van twee guldens 18 st. over afghehaelden lijsaet 2 g. 18 st. — It. aende weeuwe (4) van Jeron de Coene 15 st. over een vierendeel draf 15 st. — It. aen de weduwe Pieter Telle over coeghelt (5) 1 g. 4 st. — It. aen Oliviers op den Bosch vieren twintich stuyvers over een botervat 24 st. — It. aen Jan de Pelsmaecker twee guldens thien stuyvers over de coop van een laecken casacke 2 g. 10 st. — It. aen Heynderick Borreman 25 stuyvers over afgehaalden biere ende verdroncken gelaeghen 1 g. 5 st. — It aen Joos d'Hoye thien stuyvers over afgehaelde winckelwaren 10 st. — It. aen Adriaen Cardoen over settinghe (6) ommegestelt in Juli 1658... 7 g. — It. aen Jaecques du Four de somme van ses guldens over thauden van soldaeten van de groene mantels ende spaennaers tgene ick met hem moeste contribueren compt 6 g. — It. bij den hauder betaelt aende kerckrechten van d'uytvaert aen pastor coster ende coor mette het luyden van de clocken ende het waslicht tsaemen metten grafmaeker 8 g. 10 st. (7) — It. den hauder verthoent alhier dat hij staende hauwelijck met zijn overledene vrauwe heeft vercocht van zijn goederen omme tweenvijftich ponden grooten daer van hij sustineert dat hem moet goed gedaen worden naer costume.....

Somma (van de schulden) : 122 g. 17 st.
(bate) : 102 g. 19 st.

(RA.G., Nin., nr 499, a° 1659.)

2. — UIT DE INBOEDEL VAN EEN TWIJNDER - VERVER.

Staet ende Inventaris van goede die bij desen maeckt ende overgheeft Tobias de Ruyt... etc., etc...

Dit naervolghende syn de meubelen ende huyscatteylen ten sterfhuyse bevonden gepresen ende gheestimeert soo hier naer volght

Inden eersten bevonden vyff ende tseventich pont wit ghebleeckt gaeren ghepresen op 24 st. het pont compt 90 gulden... 90 g.

Item noch 20 pont ander ghebleeckt gaeren tot eenen gulden thien stuyvers het pont... 30 g.

It: hondert ende vyftich pont ghetwijnt groúw gaeren ghepresen op thien stuyvers het pont ... 75 g.

It. noch 200 ende 20 pont ongetwynt grouw gaeren dwelck ghepresen is op thien stuyvers het pont onder wercken ende vlassen... 110 g.

It. 17 pont groú ongetwynt gaeren dwelck ghepresen is op 15 stuyvers het pont compt hier ..... 12 g. 15 st.

It. 80 pont gheverwet gaeren van diveersche verwe ghepresen ende gheestimeert op 16 stuyvers het pont ... 64 g.

---

(3) Heer van Ninove.
(4) Weduwe.
(5) Belasting.
(6) Id.
(7) Onkosten begrafenis van zijn vrouw.

It. noch dry paer ghebreyde socken van 10 stuyvers het paer 30 st.
It. noch dry paer ander socken van 12 stuyvers het paer 36 st.
It. 28 stúcken saeyen passementen van vijfthien st. het stuck 21 g.

It. een partye gaernen linten de welcke byden houder ende voocht syn ghepresen op 30 g. ... 30 g.

It. het seyden ende felusellen (8) lindt bevonden inden winckel is ghepresen ende gheestimeert op 12 g. ... 12 g.

It. alle de staelen ende metaelen cnoppen inden winckel bevonden syn ghepresen op ... 7 g.

It. 31 duysent spellen van seven stuyvers het duyst is tsaemen 7 g. 7 st.
Twee riemen papier van twee gulden 10 st. den riem is 5 g.
It. eenen riem papier van vier g. ... 4 g.
It. een hondert schachten van acht stuyvers het hondert ... 8 st.
It. noch twee hondert schachten van 9 st. 18 st.

It. noch 25 pont gheverwet gaeren van vier stuyvers het pont gheverwet voor diveersche persoonen compt ..... 5 g.

Item noch voor neghen gulden gheverwet lynwaet voor diveersche persoonen... 9 g.

It. noch een pont en halff indego van dry guldens het pont... 4 g. 10 st.
It. thien pont potasschen van vyff stuyvers het pont... 2 g. 10 st.
It. noch ses pont bresiliehout van vyff stuyvers het pont 30 st.
It. twee pont galnoten van 7 1/2 st het pont 15 st.

It. den twynmeulen met syne toebehoorte den welcken den houder verclaert ghecocht thebben staende húwelyck voor 36 g. ende alhier gheextimeert op ghelycke somme... 36 g.

It. den mortier metten boochsteen (9) is ghepresen op 6 guldens ... 6 g.
It. den verweketel is ghepresen op 12 g. ... 12 g.
It. een bloúcuype van loot is ghepresen op... 18 g.
It. een swertecuyp met verwe is ghepresen op 4 g. 4 g.
It. eenen haecker (10) 2 g. 1 st.
It. noch dry oúde ketels ghepresen op... 6 g.
It. een yseren potteken met de schijve (11) 15 st.
It. noch eenen yseren pot 20 st.

.....

It. noch een cleerschappraeye (12) ghepresen op 18 g. — Een reghbanck (13) ghepresen op 7 g. — Een vier roer (14) ghepresen 2 g. — Noch eenen snaphaen (15) met eenen deghen (16) op 3 g. — Een schutsel staende inde keucken 2 g. — Een byl 20 st. — It. eenen capstock 24 st. — Een schabelle met eenen houten stoel 24 st. — Noch dry houten stoelen 12 st. — Een kistken van harten houte ghepresen op 2 g. — Noch een kiste van harten houte op 4 g. — Noch een leiren (17) cofferken ghepresen op 2 g. — Een spiesche (18) coetse (19) ghepresen op 15 g. — Twee cleermanden op 18 st. — een mouilleken (20) 10 st. — Noch een schilderyken 15 st. — Een bedde met twee oorcussens ende saerge met eenen hooftpullem (21) 36 g. — Noch een bedde met

---

(8) Floretten.
(9) Of : boocksteen ? steen om te pletten ?
(10) Emmer.
(11) Deksel.
(12) Kleerkastje.
(13) Bank om schotels op te plaatsen.
(14) Vuurroer, geweer.
(15) Soort geweer.
(16) Was lid van de burgerlijke wacht.
(17) Lederen.
(18) Houtsoort.
(19) Bedkoets.
(20) Kleine baktrog.
(21) Peluw, Ninoofs : ippelink; huppelinck komt reeds voor in teksten uit de XVII.

een oorcussen hooftpullem ende saergie 30 g. — Een casseyen (22) hargentijnen rock met fluweelen banden 27 g. — It. is er noch bevonden eenen rooden laeckenen rock met een fluweelen lyveken al dwelcke bij den houder ende voocht is ghelaeten onghepresen tot cleeden van een vande weesen te weten het outste dochterken... (memorie). — Noch eenen swerten carleden rock ghepresen op 18 g. — Eenen boeratten rock met satteynen bandekens op 12 g. — Eenen blouwen saeyen voorschoeten 30 st. — Een moúffel 12 st. — Eenen swerten vrouwen hoet 30 st. — Twee gheleyerde (23) schotelen 8 st. — Dry bier potten op vyff stuyvers het stuck 18 st. — Een bier snelleken met een canne 8 st. — Eenen heús met eenen heys 6 st. — Een scherffmes met een vispaen 6 st. — Twee tanghen 10 st. — twee pannen 18 st. — Eenen rooster met hanghend yser ende keerssnutter 18 st. — It. het thin in ghenomen op hondert pont overmits tselve in deele tot Brussel (24) is tselve ghepresen onder inghelsch thin als ander deen door dander op 12 st. het pont is tsaemen 60 g. — It. ontrent de vyff hendert hoút onder mútsaert als wishout ghepresen op seven guldens 10 stuyvers het hondert compt 37 g. 10 st. — Het vleesch onder verckensvleesch als rindtsvleesch is ghenomen op 10 g. — Noch inden kelder in een cuype bevonden ontrent de ses steenen boter ghepresen op ses stuyvers het pont compt 10 g. 10 st. — Eenen silveren beker 9 g. — Noch eenen anderen silveren beker 12 g. — Noch eenen silveren lepel 3 g. — Een waschcuype 24 st. — Een taeffelken 12 st. — Eenen candelaer 18 st. — Dry paer slaepelaeckens ghepresen deen door dander op drij guldens het paer compt 17 g. — Vier paer laeckens van 2 guldens het paer 8 g. — Een dosyn servetten ghepresen op 12 stuyvers het stuck compt 7 g. 4 st. — Een hammelaecken ghepresen op 30 stuyvers... 30 st. — It. acht handtdoecken ghepresen op acht stuyvers het stuck compt 3 g. 4 st. — Noch twee hammelaeckenen ghepresen tsaemen op 24 st. — Een slaeplaecken ghepresen op 15 st. — Noch een hammelaecken ghepresen is op 2 g. 10 st. — Noch twee paer fluwynen (25) ghepresen op vier guldens het paer compt hier 8 g. — Noch twee paer fluwijnen van 2 g. het paer 4 g. — Een crapken fyn lynwaet lanck ses vierendeelen ghepresen op acht schellinghen delle compt 3 g. 12 st. — Twee ellen fyn camerycx doeck ghepresen op acht schelling delle compt 4 g. 10 st. — Twee paer fluwynen ghepresen op twee guldens het paer is 4 g. — Vier paer fluwynen ghepresen op twee guldens het paer is 4 g. — Item acht vrouwen hemdens ghepresen op ses schellingen het stuck 14 g. 8 st. — Eenen kindtsdoeck op 20 st. — twee servetten 20 st. — Noch een rechbank cleet ghepresen op 10 st. — Een vrouwen loebbe 2 st. — Item bringht den rendant voor baete alle sijne lynen ende cleederen tsynen lyve dienende die ondereen getauxeert syn op 48 g....

Somma ..... 1078 gulden 13 stuyvers.

(De totale kommer bedraagt slechts 45 g. 6 st.; de bate 1843 g. 18 st.; er is dus een batig slot van 1798 g. 12 st.) (26)

.....

(Over onderhoud en opvoeding der wezen :)

... dat hij (= Tobias) houder behouden sal de blaedinghe van de weese pennynghen tot dat de selve ghecommen sullen sijn tot den ouderdom van achthien jaeren oft dat de selve ghecommen sullen sijn tot anderen geapprobeerden staet tot welcken ouderdom hij de selve kinderen sal eerlijck onderhauden naer sijnen staet de selve doende leeren lesen ende schrijven de knechtiens een ambacht ende dochters naeyen en spellewerck maecken ende alsdaen tot den selven ouderdom soo ghecommen sijnde sal de houder aen elcke laeten volgen (= overmaken) sijn capitael bedraegende een hondert acht en vijftich guldens vier stuyvers en acht deniers ofte wel daer

---

(22) Karsaai.
(23) Verglaasd aardewerkt.
(24) Gevlucht voor de Fransen.
(25) Kussensloop.
(26) Waarde van huis en grond nooit vermeld in Ninoofse inboedels.

vooren betaelen den interrest den penninck 16 soo verre de weesen daer mede willen te vreden wesen toorconden dese geteeckend den 2 en October 1648

(Get. door de stadsgriffier :) Boel (= Charles Boel)

Dit is dmerck van ..... Tobias Ruyt... (Get.) Gillis Praet (= voogd)

(RA.G., Ninove, nr 496, a° 1647.)

3. — UIT DE INBOEDEL VAN EEN KANTHANDELAAR.

Staet ende inventaris van goede die bij desen doet maeckt ende schriftelijck overgeeft joffrouwe Martina Fransman, weduwe van wijlen sieur Adriaen van Boeterdael overleden binnen dese stede op den 25en november 1699 etc... etc...

.....

Andere baete ten sterffhúijse bevonden soo van boeckschulden als leveringhe van Canten ofte spellewerck

Alvoren vindt het sterffhúijs goet aen joffrouwe Maes, binnen Ostende over levering van canten par reste volghende het factúr billet ende notitie ter somme van ... 199 g. 6 st.

Item is het sterffhuijs noch hebbende ligghen in bewaernisse ten húijse van de selve joffrouwe Maes tot Oostende, eene quantiteijt spellewerk als noch onverkocht bedraeghende in weerde ter somme van drij hondert gulden dan alsoemen niet en kan weten tot hoe vele het selve sal konnen verkocht worden, tsij meerder ofte minder, soe wort dese alhier ghestelt voor memorie omme ter vercoopinghe aen de weesen de rechte helft goet te doen dus, de post verantwoort dhouderighe dese somme ... 300 g.

Item verthoont dhoúderighe dat het sterffhúijs alnoch is competerende een deel spellewerck ligghende binnen Gent, ten húijse van de heer Sneps, bedraeghende volghens het factúer billet ter somme van neghentich gulden dan alsoomen niet en weet hoe veel baete danoff sal konnen comen, ende die konnen verkocht worden dient dese voor, de post wort goet ghedaen alsvoren... 90 g.

Item vindt het sterffhuijs goet aen joffrouwe Kestens tot Brugghe, over reste van coop van kanten volghens het factúer billet ter somme van 115 g. 16 st.

Item is het sterffhuijs competerende, een deel spellewerck, berustende onder sieur Jacobús van Gindertael binnen Ostende, bedraeghende in weerde hondert achtensestich gulden dan alsoomen niet en weet oft het selve meer ofte minder sal konnen verkocht worden 168 g.

Item is ten huijse vanden voors. Gindertaelen noch berústende een ander partijcken spellewerck weerdich volghens het billeteken ter somme van 32 gouden groten... 192 g.

Item ten húijse van joffrouwe Chrispiels tot Antwerpen is insghelijcx berustende een qúantiteijt spellewerck het sterffhúijs competerende van de weerde van vijfhondert ende veertich gulden dan alsoemen niet en weet hoe vele het selve sal konnen verkocht worden 540 g.

Intsghelijcx ten huijse van Philips (blanco) in den Crommen Helleboghe tot Brúgge, een partije spellewerk tot 70 g. de welcke onverkocht 70 g.

Item vindt het sterffhuijs goet aen Jaecques Selis over coop ende leveringhe van spellewerck de somme van hondert vijffentsestich g. thien st. dan alsoe hij daer over ghevanghen sit tot Loven ende beducht wort daer van niet te becommen sal wesen dient dese voor... memorie

Item vindt het sterffhúijs aen siaeur Cornelis 't Lam, emmers bij hem ghesonden tot Parijs aen eenen persoon dhouderighe onbekent, een qúantiteijt spellewerck emporterende volghens de facture 525 gulden 2 st. dan alsoo tselve werck aldaer heeft gheleghen ontrent drij jaeren tijt, ende grootelijck beducht wort dat danoff geen baete en sal comen, dient dese, totter tijt van de receptie voor... memorie

(RA.G., Ninove, nr 513, a° 1699).

Het zeldzaam Bedevaartvaantje van de H. Joannes Nepomucenus te Pollare

In zijn werk « Onze Heiligen in Kerk en Kapel » — Bisdom Gent, 1952, vermeldt dhr Leo Simoens slechts één plaats in onze provincie, waar de H. Joannes Nepomucenus zou vereerd worden, nl. in de hoofdkerk te Sint-Niklaas-W.

Vroeger moet er ook te Pollare een devotie bestaan hebben van de H. Joannes Nepomucenus of heeft een pastoor althans beproefd er een devotie te verspreiden.

E.H. Claus, pastoor te Pollare, ontdekte onlangs in het kerkarchief aldaar een beschadigd vaantje van de heilige van het biechtgeheim. Nergens werd een dergelijk vaantje vermeld; de Antwerpse iconograaf en verzamelaar dhr E. van Heurck signaleert het niet in zijn standaardwerk : « Les Drapelets de Pèlerinage en Belgique et dans les pays voisins », in 1922 te Antwerpen uitgegeven.

De heilige Joannes Nepomucenus moet nochtans een tijdlang fel vereerd geweest zijn in bepaalde streken van ons land, want meerdere steden bewaren een herinnering aan deze heilige.

* * *

Wie was Joannes Nepomucenus ? Hij is ca 1345 te Pomuk geboren en overleed op 20 Maart 1393 te Praag. Hij werd kanselier en later vicaris-generaal van de aartsbisschop. Wegens zijn stoutmoedig optreden tegenover koning Wenceslaus werd hij gevangen en gefolterd en daarna 's nachts van de Karelsbrug in de Moldau geworpen. Later is verteld geworden, dat de koning zo woedend op hem was geworden, omdat hij niets had willen mededelen van hetgeen de koningin hem in de biecht zou hebben bekend. Deze verklaring is voor de eerste maal in 1433 gemeld en Joannes Nepomucenus zou niet eens hofbiechtvader zijn geweest. In 1719 werd zijn graf geopend en de tong werd onvergaan in het skelet aangetroffen. In 1729 werd hij heilig verklaard.

Gewoonlijk is hij afgebeeld in rochet, met baret op het hoofd, het kruisbeeld in de hand, vijf sterren in nimbus boven zijn hoofd, bij een stroom of op een brug, somwijlen met een anker (1).

Volgens de overlevering bleef het lichaam van de heilige, nadat het in de Moldau geworpen was, boven en dreef langzaam met de stroom afwaarts. De ganse nacht bleek het als door brandende toortsen omringd, dewelke aan sterren geleken. Zo verklaren we in de iconographie de nimbus met de vijf sterren.

(1) Katholieke Encyclopedie (1936), XIVde band, kolom 596.
Franz von Sales Doyé. Heilige und Selige der Römisch-Katholischen Kirche. Leipzig, 1929, blz. 597-581.

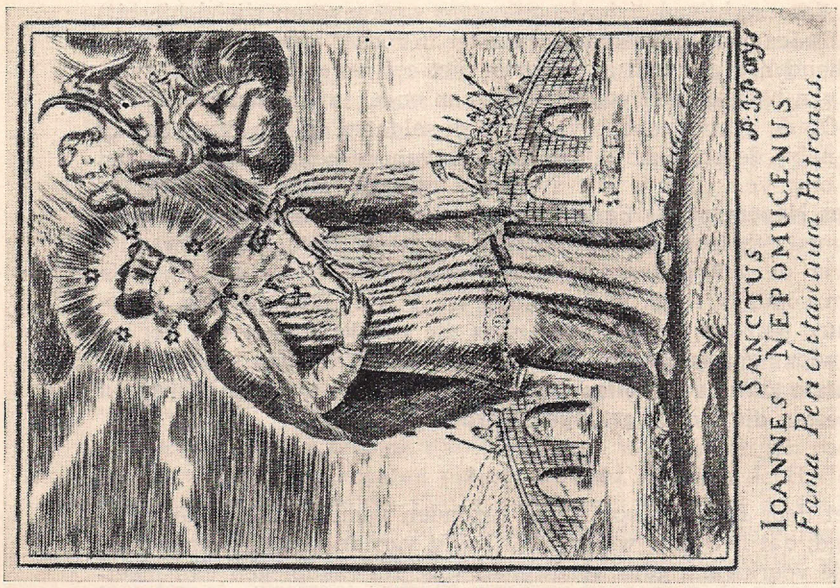

Heyligen JOANNES NEPOMUCENUS Patroon der Penitenten en die peykel lyden van Eer en Faem wiens geapprobeerde Reliquien rusten en worden geëert in de Parochiale Kerke van POLLAERDE voor alle qualensoo voor Menschen als Beesten die aldaer geholpen worden.

De H. Joannes Nepomucenus werd aldus vereerd als patroon der penitenten ofte boetelingen (ook biechtelingen) en aangeroepen tegen eerroof en verlies van een goede faam door kwatongerij, ook tegen watersnood!

* * *

Het bedevaartvaantje van Pollare is gemaakt in driehoekvorm met de scherpe hoek naar links. Het is vervaardigd met behulp van een sanctje, zoals dit ook het geval is met het Sint Hubertusvaantje van St-Ulriks-Kapelle, met het H. Ritavaantje van Wieze en St-Antoniusvaantje van Zarlardinge, enz.

In deze rechthoek (zie de getrouwe weergave op cliché hierbij) prijkt St-Joannes, afgebeeld als priester in rochet, met een kruisbeeld in de handen. Het hoofd is omgeven met een aureool en vijf sterren. Links van hem, op een wolkje daalt een engel uit de hemel met een palm. Op de achtergrond bevinden zich soldaten op een brug; op het water nabij de brug drijft het lichaam van de heilige, waarvan het hoofd omgeven is door vijf sterren. Onderaan leest men : **Sanctus Joannes Nepomucenus Fama Periclitantium Patronus.** Daarenboven vindt men rechts onder de plaat de naamtekening : **P.J. Parys.**

Over de gehele lengte van het vaantje, dat met geen enkele lijn omzoomd is, lezen we volgende tekst : **Heyligen Joannes Nepomucenus, patroon der penitenten en die perykel lyden van eer en faem, wiens geapprobeerde reliquien rusten en worden geëert in de parochiale kerke van Pollaerde, voor alle qualen soo voor Menschen als Beesten die aldaer geholpen worden.**

* * *

Het door E.H. pastoor Claus gevonden vaantje was zodanig beschadigd, dat het deel, waarop het hoofd van de heilige alsmede het engeltje voorkwam, gans verdwenen was. Na raadplegen van meerdere verzamelaars bezorgde dhr J. Pieters uit Serskamp een zelfde sanctje van de H. Joannes Nepomucenus : daardoor kon het oude vaantje in zijn oorspronkelijke vorm worden hersteld. Hiervan werden dan nieuwe afdrukken gemaakt naar dezelfde afmetingen van het oude vaantje; de tekst onderaan werd volgens de oorspronkelijke schrijfwijze gereproduceerd.

Te Pollare berust echter geen enkel schrift nopens noch afbeelding van deze heilige; men bezit slechts een relikwie en een bewijsstuk der authenticiteit van de relikwie (2).

Constantinus ... tituli S. Silvestri in capite ... Sanctae Romanae ecclesiae presbyter ... Cardinalis Patrizi ... Ssmi Domini nostri Papae vicarius generalis ... attestamur ... sacras particulas ex ossibus S. Joannis Nepomucini Mris ...

Romae ... die 14a Mensis Februarii MDCCCXLII

De toelating van het bisdom dateert van hetzelfde jaar :

Permittimus ut reliquia S. Joannis Nepomuceni ...

Gandae die 22 Julii 1842. E. F. Ep. Gand.

De naam P.J. Parys werd nergens als grafieker vermeld of aangeduid. Bij oppervlakkig nazicht springt het echter in het oog, dat deze persoonsnaam niet door dezelfde hand was aangebracht als de Latijnse tekst. De mogelijkheid bestond dat de drukker met deze aanduiding zijn stempel op de koperen plaat had aangebracht.

De veronderstelling kreeg een grote graad van waarschijnlijkheid. In « **De gulden Passer. Driemaandelijksch bulletijn van de vereeniging der Antwerpsche Bibliophielen** » verscheen van de hand

(2) Inlichtingen bezorgd door E.H. Claus, pastoor.

van Prof. J. Gessler «**Een boekenlijst van den drukker P.J. Parys te Antwerpen in 1764**»; P.J. Parys, «**drukker op den hoek van de Swerte-Susterstraet**», kan dus als de persoon worden beschouwd, dewelke deze koperen plaat in zijn bezit heeft gehad en ze met zijn naamtekening heeft gekenmerkt (3).

Er bleef aldus slechts één element, de naam P.J. Parys, om het zeldzaam vaantje te dateren.

Het bewijsstuk van de relikwie is niet zo oud als het vaantje zou laten vermoeden. Misschien was het vroegere bewijsstuk verloren en heeft de toenmalige pastoor een nieuw aangevraagd.

We beschikken slechts over karige gegevens om een datum van het vaantje te bepalen. Het blijkt nog moeilijker het ontstaan ervan te verklaren.

De toenmalige pastoor, die een vaantje wou ontwerpen voor zijn parochie, heeft een koperen plaat benuttigd, dewelke de H. Joannes Nepomucenus voorstelde. [Dit sanctje hoort tehuis in de St-Jacobskerk te Antwerpen] (4). Om de overblijvende ruimte te vullen, heeft hij er een tekst in typographie laten opbrengen. Dergelijke vaantjes moesten in tweemaal gedrukt worden : eens voor de plaat en eens voor de tekst !

De bezorger van de tekst voor het vaantje vermeldt de H. Joannes Nepomucenus als patroon « tegen plagen van beesten ». Voor zover ons bekend is, laat geen enkel feit in het (zelfs legendarische) leven van de heilige toe dergelijke aanroeping te rechtvaardigen. Te Antwerpen bestond een confrerie « voor het goed berouw » (5) en te Gent draagt de vereniging, die zich bezig houdt « met den schamele arme », de titel vereniging van St Joannes Nepomucenus (6).

Verspreiding van de eredienst van de H. Joannes Nepomucenus in onze gewesten.

In een uitvoerige studie van 310 blz. nopens **het leven van den glorieusen maertelaer Joannes Nepomucenus,** verschenen in 1738, duidde de auteur **P. Joseph Wielens Priester der Societeyt Jesu** de plaatsen aan, waar de heilige, martelaar van het biechtgeheim, vereerd werd. Hij vermeldt : Loven, Brussel ende Ghendt, het Fort S. Philipp, twee uren van Antwerpen, te Antwerpen in de kercke van het Professen-huys binnen de Capelle van den H. Patriarch Ignatius (7).

---

(3) Dr J. GESSLER. **Een boekenlijst van den drukker P.J. Parys te Antwerpen in 1764.** De Gulden Passer. Driemaandelijksch bulletijn van de vereniging der Antwerpsche Bibilophielen. Nieuwe Reeks XIVde jg. (1936), nr II, blz. 90.

(4) Inlichtingen van Mevrouw O. Du Caju-Van Walle, Berchem-Antwerpen.

(5) Inlichting bezorgd door dhr J. Pieters, Serskamp, (6) door dhr J. Vermeulen, Gent.

(7) **Het leven van den glorieusen martelaer JOANNES NEPOMUCENUS,** beschreven door P. Joseph WIELENS, Priester der Societeyt JESU. 't Antwerpen, By Jacobus Bernardus Jouret, Boeck-Drukker ende Boeckvercooper, in de corte Nieuw-straat in 't gulde Vlies, 1738, blz. 186-188.

De H. Joannes Nepomucenus werd echter eveneens vereerd te Aalst, Dendermonde, Bogaarden, Brugge, Kortrijk, Beveren aan den IJzer, Harelbeke, Hoogstraten, Wuustwezel, Tienen.

AALST

Petrus van Nuffel verklaart (8) dat het levensgroot, uit hardsteen gebeiteld beeld in 1777 geplaatst werd op het einde van de Pontstraat, heden de Houtmarkt. De 16de Mei, op de feestdag van de heilige, vergaderden vele gelovigen voor het beeld en de geestelijkheid las er de litanie van alle heiligen. De Fransen, die in 1794 in de stad drongen, haalden het beeld van zijn troon en gooiden het in het water. Op 16 Mei 1809 werd het opnieuw op zijn voetstuk geplaatst en van een ijzeren omheining en bomen voorzien. Op het voetstuk kan men thans nog lezen : ERECTA 16 MAII 1777 — REERECTA 16 MAII 1809 HOC MUNUS PROCERES DONARUNT LARGIUS URBI EX VOTIS FAMAE CONSULUISSE DEBET.

Sinds 1809 werd de feestdag van de heilige gevierd in de Werfkapel. In deze kapel werd op 27 September 1899 een glasraam geplaatst, dat de H. Joannes Nepomucenus voorstelde en dat geschonken was door het Broederschap van O.L.Vrouw-ter-Druiven (8).

Een relikwie van de heilige Joannes Nepomucenus, die gewoonlijk bewaard werd in de Werfkapel, is bewaard gebleven.

DENDERMONDE

Drukker Jacob-Jan Du Caju drukte litanieën van de heilige van het biechtgeheim voor de zusters « Benedictijnersen ».

« Oraisons et litanies de Saint Jean Nepomucène, Dont les sainctes et approuvées Reliques sont honorées aux Religieuses Benedictines à Dendermonde, & se donnent à baiser, le premier Dimanche de chaque mois, après le Salut : & tous les Mercredis après la messe. — Met appr. van 1749. — z. J. Dit drukwerk bevatte twaalf bladzijden en een koperets, die de genoemde heilige voorstelde.

« St. Jean Nepomucène, P.P.N. Dont les sainctes et approuvées Reliques sont honorées aux Religieuses Benedictines à Dendermonde, et se donnent à baiser, le premier Dimanche de chaque mois, après le Salut : & tous les Mercredis après la Messe. — 1752 (9).

De « Benedictijnersen » van Geraardsbergen vestigden zich te Dendermonde ca. 1664, na een aanvraag gestuurd te hebben in 1655 en in 1659. Tijdens de Franse Republiek werden er hun goederen in beslag genomen en verkocht en de orde werd er afgeschaft (10).

GENT

In een uitgave van het tijdschrift « Gand Artistique » (1924) le-

---

(8) Petrus VAN NUFFEL. **Alostum Religiosum. Beelden en Schetsen uit den Besloten Tijd.** Aalst, 1911, blz. 98, 102 en 208.

(9) Jan BROECKAERT. **Dendermondsche Drukpers.** Dendermonde, 1890, blz. 33, nr 44 en blz. 38, nr 63.

(10) **Oudh. Kring der Stad en des voormal. Lands van Dend. Gedenkschr.,** 2de Afl. (1865), blz. 130-131.

zen we volgende nota : XVIe siècle flamande tête de Saint Jean Népomucène trouvée dans le lit de l'Escaut au pont des Moines à Gand. Illustrations n° 82 (11).

Op 3 September 1732 werd het leven van de heilige vertoond door de leerlingen van het College der EE. PP. Augustijnen.

« Joannes Nepomucenus — Martelaer, speel-wys vertoont aen de seer edele, wyse, ende voorsienige heeren, Myn heeren, Hoogh-Bailliu, voor-schepenen, ende andere heeren van het magistraat deser stadt Ghendt.

Door de studenten van het Collegie van de E.E. P.P. Augustynen.

Aan welcke Studenten de Jaerlycksche Prysen door de Miltheyd der selve Heeren sullen uyt-gedeelt worden.

Tot Ghendt, By Michiel de Goesin, recht over den Raedt, in de Druckerye van 't groen Cruys » (12).

Te Gent draagt de vereniging, die zich bezig houdt met de schamele arme, de naam : Vereniging van de H. Joannes Nepomucenus.

SINT-NIKLAAS-W.

Te Sint-Niklaas-W. treft men in de hoofdkerk een altaar aan van de H. Joannes Nepomucenus. Op het altaar staat een prachtbeeld van de heilige die in de linkerhand een palm vasthoudt en de wijsvinger van de rechterhand tegen de lippen drukt. Achter het beeld hangt een zeer groot schilderij van J.B. De Loose (1770-1848). De heilige biedt de martelaarskroon aan O.L. Vrouw, die het kind Jezus op de schoot draagt. Rond het hoofd van de heilige een krans van vijf sterren.

In de kerk te TEMSE

Ook in Temse bezit men een groot doek, hetwelk dezelfde heilige voorstelt. Het doek is eveneens geschilderd door J.B. De Loose (13).

BRUSSEL

In het hoger geciteerde werk van E.H. Joseph Wielens wordt verklaard dat « Haere Hoogheyt onse Alder-Doorluchtighste Gouvernante Maria Elisabetha van Oostenryck » een altaar liet oprichten in de « Hof-Kercke van Coudenbergh ». Het altaar bestaat er nog steeds in de kerk, langs de rechterzijde. Het beeld van de heilige is op de wand achter het altaar weergeven.

In het Gemeentelijk Museum te Brussel (sic !), tegenover het stadhuis, treft men in de zaal van de plannen een levensgroot standbeeld van de H. Joannes Nepomucenus aan. Op het voetstuk staat volgende tekst :

---

(11) **Gand artistique.** IIIde jg. (1924), nr 1, blz. 229.

(12) **Augustins de Gand. Théatre.** Universiteitsbibl., Gent. Verzameling van titels.

(13) Inlichtingen van dhr André Vanderveken, Sint-Niklaas-W.

S. Joannes Nepomucenus
Presb : S. Theol : et I.L. doctor
Ecclesiaster Elecmos s
Caesareus Ecclesiae Metro
politanae S. Viti Canonicus
Confessarius
de ponte in fluvium
Moldavam Pracae deiicitur
in Vic : Ascens : Dom :
16 Maii Anno 1383
Martyr
Sic illi Confessionis
Causa.

De verklarende nota bij het beeld luidt : Standbeeld van Sint-Jan-Nepomucenus dat in 1725 op de laatste brug der Zenne tegen de wallen bergaf geplaatst werd. Die brug werd afgebroken in 1868.

In het Prentenkabinet van de Koninklijke Bibliotheek berust in de reeks plannen van Brussel een duidelijke foto, die de brug, het riviertje (de Zenne) en het beeld weergeeft van de « Brug van St.-Jan-Nepomucenus ».

In de hoofdstad draagt een straat de naam van deze heilige !

BOGAARDEN

In de verzameling van dhr Festraets-Suetens, Berchem-Antwerpen, berust een sanctje, volgens hetwelk de H. Joannes Nepomucenus er zou vereerd geweest zijn bij de EE. PP. Franciscanen.

TIENEN

Het beeld van de H. Joannes Nepomucenus werd door toedoen van het stadsbestuur « van ouds geplant op die schaepenbrugge ». In de loop van de 17de eeuw had het stadsbestuur, wellicht na de geweldige verwoesting van Tienen in 1635, bij de wederopbouw van de stad, op alle bruggen heiligenbeelden doen plaatsen. Op 5 Oktober 1796 werd het beeld er verwijderd, op bevel van de Fransen. In 1811 werd het opnieuw op zijn plaats gesteld. In 1831 besloot het stadsbestuur de brug te doen verdwijnen. Het beeld van de bruggen-heilige werd weggenomen en geplaatst in een nis van een woning in de Broekstraat. Daarna werd het besluit genomen het beeld over te brengen naar het stadsmuseum, niet om zijn kunstwaarde, maar om de herinnering, die er aan verbonden is (14). In de kerk berust een relikwie, gevat in een prachtig zilveren schrijn (15).

BRUGGE

Te Brugge wordt de H. Joannes Nepomucenus schalks de enige Bruggeling genoemd, zoals dhr Maurits van Coppenolle me vertelde.

---

(14) **De Schapenbrug en het beeld van St-Jan (Nepomucenus) te Tienen.** Thiunas, 1936, nr 3-4, blz. 20 en v.

(15) Inlichtingen van Z.E.H. Verdroncken, pastoor-deken, Tienen.

De heilige staat er op de Eekhoutbrug. Het betreft een levensgroot, prachtig beeld van de brugse meester Pieter Pepers, er gesteld in 1767. Tijdens de Fr. Revolutie werd het in 't water geworpen in de nacht van 6 op 7 Oktober 1795, misschien wel om het te redden. Het is terug geplaatst op 12 Mei 1811. Dit beeld van Pepers is nadien gemaakt geworden op mindere schaal. Een bevindt zich in de kerk van BEVEREN a/d IJZER. Daar bestaat echter geen verering.

Te Brugge is een soort gild opgericht in 1764; in 1765 vragen de gildebroeders om in de O.L.Vrouwkerk dienst te mogen doen. Er dient aangestipt, dat de Eekhoutbrug, waar het beeld later wordt opgericht, zich op de O.L.Vrouwparochie bevindt. Virtueel zijn ze aangenomen, alhoewel de officiële toelating pas dateert van 21 April 1766. Op 12 Mei 1765 krijgt de O.L.V.kerk intussen een reliek. Deze reliek is er nog en is gevat in een merkwaardig reliquaire van zwart hout — vorm van sarcophage — belegd met gedreven zilver en bekroond met een zilveren borstbeeldje; dat alles is ca. 0,60 tot 0,70 m. hoog. Ook dit schrijn dateert van einde 1700 en wordt in de processie medegedragen. Er bestaat echter geen spoor meer van volksdevotie (16).

HARELBEKE

Te Harelbeke bezit men een relikwie, die verkregen werd te Praag in 1799. Pieter Marant, proost van het kapittel te Harelbeke, verbleef toen te Praag (17).

KORTRIJK

In de stad der Gulden Sporen staat een beeld van de H. Joannes Nepomucenus op de brug, die de Broeltorens verbindt. In de Sint-Maartenskerk bestaat een stel cantorstokken van zilver, waarvan een bekroond is met een beeldje van de besproken heilige (18).

ANTWERPEN

Dhr De Coo verklaart in zijn boek « Ik ken oud-Antwerpen » het ontstaan van het beeld op de hoek van de Lange Nieuwstraat en Parochiaanstraat.

Straatverlichting betekende vóór het gebruik van het lichtgas een ongekende weelde. Het verkeer was niet van gevaren ontbloot, vooral niet in de winter en vooral niet in de Parochiaanstraat, waar de brandladders van de wijk lagen. Daar hielden boosdoeners zich dikwijls schuil met het inzicht de voorbijgangers aan te randen. Dit kwam zo herhaaldelijk voor dat de geburen aan het gemeentebestuur vroegen om « eenen eyseren erm met eend gelaese lanterne » te mogen hangen « ende daerinne dagelycx licht te branden ». Ze kregen de toelating mits boven de lantaarn een « treffelijck » heiligenbeeld te plaatsen, alles op hun kosten (19).

Aldus kwam hier in 1756 het beeld van St-Jan Nepomucenus.

(16 - 17 - 18) Inlichtingen bezorgd door Z.E.H. M. English, Brugge.
(19) J. DE COO, **Ik ken oud-Antwerpen.** De Sikkel, Antwerpen, 1945, blz. 64.

De Minderbroedersrui begrensde het Antwerpen van de 13de eeuw. Op deze plaats werd er een brug over geworpen, die genoemd zou worden naar de markt, hier door de « eerdepotmaeckeren » gehouden. Op de brugleuning stond een kruisbeeld. Thans luidt de naam Pottenbrug.

De arduinen zuil met het beeldje van St-Jan Nepomucenus, dat we er aantreffen, zijn veel jonger. Het chronogram op de zuil : 't beeLt en 't LiCht Wort Door WeLDoenDers VerrIght, geeft het jaar 1777 (20).

Volgens de verklaring van Van Heurck in zijn werk « Les Images de Dévotion Anversoises du XVIe au XIXe siècle » werd de H. Joannes Nepomucenus er vereerd in de « Eglise St. Jacques », « Eglise St. Paul », « Eglise Ste Walburge », « Maison professe des Jésuites », « Couvent des Grands Carmes ».

S. Joannes Nepomucenus in de Minderbroederskerk te Hasselt.

HOOGSTRATEN

De heilige van het biechtgeheim moet ook in Hoogstraten gekend geweest zijn, want in de XVIIIde eeuw werden aldaar prentjes van deze heilige verspreid (21).

WUUSTWEZEL

Te Wuustwezel staat een beeld van de heilige in de kerk. Er bestaat echter geen volksdevotie (22).

HASSELT

Te Hasselt bevindt zich bij de EE. PP. Minderbroeders een beeld van de H. Joannes Nepomucenus nabij de biechtstoel van het Heilig Paterke, m.a.w. van pater Valentinus Paquay.

---

(20) Idem, blz. 107.
(21) Medegedeeld door dhr P. Lindemans, Opwijk.
(22) **Het beeld van de H. J.N. in de kerk te Wuustwezel. Wesalia,** 2de jg. (1932), blz. 51-52.
P.S. Een ongeschonden origineel vaantje van de H. Joannes Nepomucenus bevindt zich in de verzameling van dhr Festraets-Suetens, Berchem-Antwerpen.

Bij het overschouwen van dit — voorzeker onvolledig — overzicht springt het dadelijk in het oog, dat de verering van de H. Joannes Nepomucenus een ware bijval kende tijdens de Oostenrijkse periode.

In Aalst wordt het beeld opgericht in 1777, te Antwerpen in 1756 en in 1777, te Brugge in 1767, te Brussel in 1725; in Dendermonde werden litanieën gedrukt in 1749 en in 1752; in Gent werd het leven ten tonele gebracht in 1732.

De mogelijkheid bestaat, dat midden de 18e eeuw een pastoor in Pollare trachtte de verering van deze heilige ingang te doen vinden. Een koperen plaat in het bezit van drukker Parys uit Antwerpen zou aldus omtrent 1764 gebruikt geweest zijn om dit vaantje te vervaardigen!

Thans is de H. Joannes Nepomucenus te Pollare, zoals op andere plaatsen waar hij vroeger werd aangeroepen, volledig vergeten. Intussen wordt er de H. Christoffel druk vereerd en komen gelovigen uit drie provincies, uit Oostvlaanderen, Brabant en Henegouwen, er zijn bescherming afsmeken.

ZOTTEGEM. *R. van der Linden.*

Wat bieden wij U o.m. voor 1956?

Ter gelegenheid van onze gouwdag te Aalst een **speciaal nummer over Aalst.**

Een zeer uitgebreide bijdrage door Dr Elaut over Voortgezet onderricht voor vroedvrouwen in de kastelenij van Aalst, einde van de 18e eeuw, waarbij de meeste dorpen van het Land van Aalst zijn betrokken.

Verder bijdragen over de bosnamen in het kanton Geraardsbergen, over Denderleeuw, Ninove, Haaltert, Lede, enz.

Daarnaast verscheidene geslachten uit het Land van Aalst.

En tal van beloofde bijdragen...

Daarom blijft trouw! stort onverwijld uw bijdrage voor 1956! werft nieuwe leden aan... en wij bieden U nog meer bladzijden!

Parochie en Parochieleven te Haaltert

(VERVOLG)

De in 1667 overleden pastoor werd in 1668 opgevolgd door **JACOB VAN TURNHOUT**, ° Lier, die de zorg over de parochie waarnam tot bij zijn overlijden op 10 Augustus 1692. In de dekanale bezoeken wordt hij genoemd als een goed man en zeer ijverig voor zijn kerk, al diende die netter te zijn. Dit legde de pastoor evenwel ten laste van de koster ! In een betoog, bij een proces van 1681, wordt hij minder gunstig belicht : « incompatibel humeur ende quaet fatsoen van leven ende handelen met de lantslieden, ... mits sijn roepen, tieren, kijven ».

De pastoor kwam in een parochie waar de grootste verslagenheid

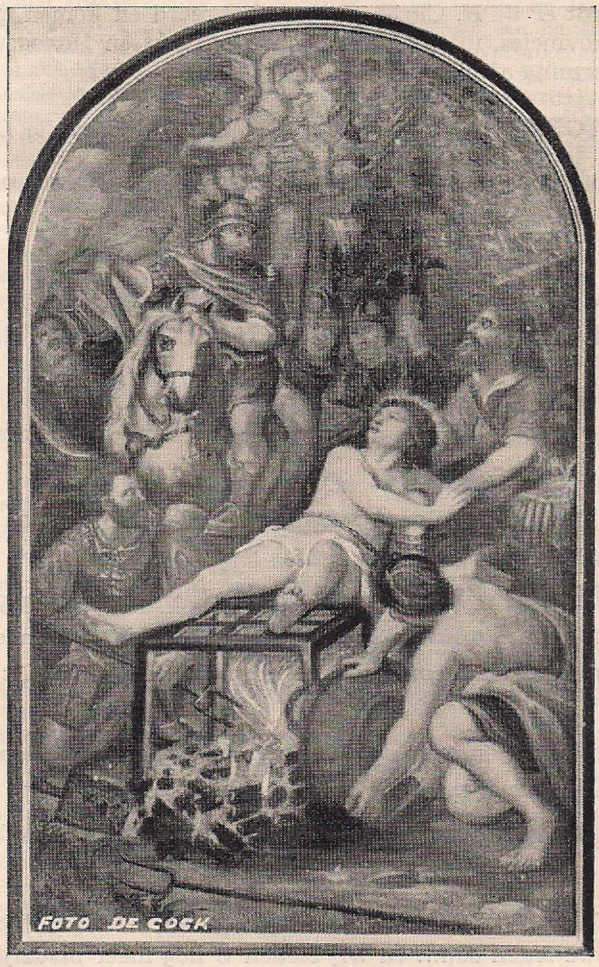

De Martelie van S. Laureys (1686).

heerste, ter oorzake van de pestepidemie, die geen enkele familie spaarde en sommige zelfs volledig uitroeide. De vele slachtoffers deden het aantal paashouders, bijgevolg ook van de inwoners, gevoelig teruglopen van 677 in 1667 tot 650 in 1669, ja tot 600 in 1672 en 1683; slechts in 1689 bereikte men de 700 en in 1690 730 communicanten.

Veel aktiviteit blijkt hij niet te hebben aan de dag gelegd, buiten het witten van de kerk in 1670 (26) en het oprichten van een altaar t. e. van de H. Laurentius ter vervanging van dit t. e. van de H. Petrus omstreeks 1685, nadat de oorlogsmoeilijkheden voorbij waren (27). Te Pamel ontving de pastoor relikwieën van de H. Laurentius, die door de ab. werden goedgekeurd. In 1686 liet hij door Jan van Cleef een schilderij maken voorstellend de martelie van S. Laureys (27b). Voor de biechtstoel aan het O.L.Vrouwaltaar samen met de toog van S. Laureys betaalde hij 102 flor.; voor de kas, het beeld en de troon van dezelfde 84 flor.

In 1689 waren er twee klokken en werd de derde verwacht vanwege het kapittel; maar in plaats van de komst van de derde klok in 1690 was de kleine klok gebarsten.

In 1692 drukte opnieuw de oorlog, zodat de kerkrekening niet werd voorgedragen... en dit voor een lange periode!

Joannes Louwen was deservitor op de parochie van 1692 tot 1694, wanneer **JAN VAN NOETEREN,** ° Leuven, door de aartsbisschop, op S. Jansdag 1694, « via concursu », als deservitor werd aangeduid. In 1695 bezat hij zijn collatio vanwege het Aalsters kapittel, maar er ontstond een moeilijkheid betreffende de aanstelling, die zowel door het kapittel als door de aartsdiaken werd opgeëist. Aldus bleef hij slechts als deservitor of « bedienaar » de plaats bekleden, tot wanneer het kapittel de aanstelling vroeg op 29 December 1703. Deze aanstelling vond plaats op 8 Januari 1704.

Het rapport van de deken over deze pastoor is in 1708 niet zeer vleiend, gezien hij de parochie soms voor 8 dagen verliet. Toch blijkt hij een zeer werkzaam priester te zijn geweest, die zowel voor het godsdienstig leven van de parochie als voor de verfraaiing van de kerk oog had.

Zijn eerste werk, in 1694, was de herstichting van de Confrerie van de H. Rozenkrans. Doch met weinig succes bij de parochianen.

De klokken, die gebarsten waren, liet hij hergieten in 1695 (28).

---

(26) voor het werk 36 P. + 9 P. voor de kalk + 6 P. voor lijm en zwartsel. Hij kocht ook voor 4 P. 14 schell. bloempotten.

(27) Ten gevolge van de oorlog werd aan de W° Ben. van den Steen « over het tiendeken ten Eede den helft kwijt geschonken en moeten slechts 16 gulden worden betaeld » in 1685. Hetzelfde voor Adr. Ruyssinck « ter causen van oorloghe » in 1684 (Register inhoudende akten van verpachting der thienden van Haeltert en Kersken 1669-1772, Par. Arch. Haaltert).

(27b) Dit schilderij, waarvoor 60 Flor. werden betaald, werd door Z.E.H. Buckens, die het liet herstellen, van de ondergang gered. **Cfr. Het Land van Aalst,** jg. III, 1951, blz. 53.

(28) « bet. aen de clockgieter tot Mechelen » (16 Jan. 1696) over het hergieten van 2 klokken 376 gulden 5 stuivers; hangen van de klokken 24 gulden; halen van de klokken 23 gulden (K. Rek. 1696).

« De middelbare ende de kleijne klocke gekocht de 14 Mei 1696; de middelbaere weegt 1900 pont, de cleyne 225 pont » (29). In de kerkrekening over de jaren 1696 tot 1704, staat de verkoop van een klein kloksken aan de kerk van Ottergem voor 169 gulden.

Onvermoeid gaat hij verder om te herstellen, te vernieuwen en aan te vullen. In 1696 betaalde hij voor het torenuurwerk te Lokeren 239 gulden 15 stuivers; in 1697 te Antwerpen voor een purper kasuivel en wit damast met schilderij voor een standaard 74 gulden 15 st.; op 19 Jan. 1702 werd metser Van Gucht 338 gulden betaald voor het opmaken van de kerkmuur en in datzelfde jaar betaalde hij voor een nieuw O.L. Vrouwbeeld met klederen 74 gulden 15 st.; in 1711 werd een nieuwe kelk aangekocht voor 63 gulden en te Aalst een zilveren monstrans gans verguld, voor 158 gulden 16 1/2 stuivers; in 1712 werd de toren hersteld (69 gulden) en liet hij een nieuwe haan plaatsen (9 gulden). verguld met dukate goud (12 gulden); in 1713 volgde de aankoop van 10 koperen kanderlaars; in 1714 kocht hij twee zilveren kronen voor het Kind Jezus en O. Lieve Vrouw voor 96 gulden 16 1/2 st. en liet een beeld van de H. Anna snijden (58 gulden 19 st.) en schilderen (23 guld.).

Het legaat van Benediktus van den Steene f. Jans, wonende in de Boekent, van 400 gulden « tot het maeken van eenen nieuwen hooghen autaer » (testament van 2 Mei 1711), werd tot dat doel aangewend in 1714 (30). Later kwam op dit hoogaltaar een schilderij van het Laatste Avondmaal en het beeld van S. Gorik.

Niet slechts een nieuw hoogaltaar, ook een nieuw dokzaal werd gemaakt, wijl een nieuw portaal werd gebouwd (1715).

Nog datzelfde jaar werd een troon besteld voor het Mariabeeld (100 flor.), liet men het altaar in de kapel marbreren en de relikwie van S. Laurentius vergulden (72 flor.), en verder « marberen d'autaer van S. Laurentius en de twee casse van O.L. Vrouw en S. Anna » (200 flor.).

Een nieuwe klok, de tweede, werd aangekocht t. e. van O.L. Vrouw :

« Sancta Maria, ora pro nobis.
Joannes van Noteren, pastor.
Gillis Scaillé heeft mij gegoten bij order van
burgemeester en schepenen van Haeltert. Anno 1716 ».

Onverpoosd werkte de pastoor door. In 1717/18 liet hij het Noordelijk deel van de kerk vergroten en verfraaien (3000 gulden), het altaar van O.L. Vrouw vernieuwen en in marmer zetten (400 gulden). In 1719 kwam het hoogaltaar (600 guld.) samen met de portalen (330 guld. 16 st.), aan de beurt.

In 1720 werd gezorgd voor de grootste klok, gesteld onder de bescherming van de parochiepatroon :

---

(29) Nota in « Cataloge ofte register van... de H. Roosekrans » (Par. Arch.).

(30) bet. voor transport van 6 pilaren van Antwerpen 12 guld. 7 st.; het ander werk van den hoogen autaer is gemaekt tot Ninove; aen beeldhouwen en schrijnwerken van den hoogen autaer bet. 754 guld. 16 ½ st. (K. Rek. 1714).

« Ter eeren Godts ende den H. Gaugericus, patroon van Haeltert, ben ick gegoten ten koste van de kerck door Ignatius de Cock int jaer 1720 ».

Jenne Lievens, echtgenote van Jan Sterck, « jont ende geeft aen de kercke van Haeltert de somme van vijfthien pont groot courant gelt tot het maecken van eenen Rooden Standaert ofte vaene ter eeren van het Alderhylighste Sacrament hetwelck sy testatrice van nu af wil doen maecken ende stellen in de voorsyde kercke ende de noodighe penninghen daertoe behandighen ». In dit testament, aangegaan voor pastoor Van Noteren op 24 Oktober 1718, bepaalt deze vrouw « dat haer lichaam zal ingehaeld worden tot op denhoek van de straet met het vaen van het Alderhijlighste Sacrament »...

In 1722 werden de kerkpilaren gans hersteld (27 pond groot), nieuwe vensters gestoken langs de Noordkant, een nieuw buitenportaal gebouwd en een mooie koorkap aangekocht (ongeveer 23 pond groot).

In 1723 kwam het S. Laureysgestoelte (65 guld. 16 st.) aan de beurt; in 1724 een nieuwe witte koorkap met tunieken (344 gulden); in 1725 een antipendium, waarin 4 of 5 « spiegels » in verschillende kleuren (10 pond groot).

Na een werkzaam leven, dat veel bijdroeg tot verrijking van de parochiekerk, nam pastoor Van Noeteren ontslag in 1730 en trok zich terug in het klooster der Celestijnen te Heverlee, waar hij in April 1748 overleed. Onder zijn pastoorschap was het aantal paashouders vermeerderd van 600 (1695) tot 900 (1730).

Als zijn opvolger legde **PIETER VALCK** zijn benoemingsbrieven, ontvangen van de aartsbisschop, voor aan het kapittel en vroeg de toewijziging van de cure van Haeltert. Op 20 Juni 1732 ging het kapittel hierop in, nadat hij gedurende twee jaar deservitor was geweest.

De pastoor zette het verfraaiingswerk van zijn voorganger voort. Mooie antipendia werden in 1736/37 aangekocht (31), wijl de kerk in een nieuw wit kleed (32) werd gestoken. Hierop werden grote herstellingswerken, die dringend noodzakelijk waren, gepland en op 25 Januari 1742 werd hiertoe een overeenkomst afgesloten tussen de kerkmeesters van Haaltert en het kapittel tot het veranderen en hermaken van de zijbeuk. De herstellingswerken aan het koor werden geleid door het kapittel, dat hiertoe werklieden had gestuurd, die een derde van het timmerwerk van dit koor afsmeten. Dit deel werd door de kerkmeesters vernieuwd en hiervoor betaalden ze ongeveer 600 gulden. Uitgezonderd de plafonne-

(31) « bet. over 't coopen van de stoffe (roodt en witte met goude blomme), goude franje, goude galon tot het maken van 't antipendium 259 g. 5 3/4 st. + 10 gulden voor het maken » (K. Rek. 1736); « voor 't maken en versieren van 6 kandelaers te Brussel 78 gulden » (K. Rek. 1737); « voor een kerkmeesterskist 81 guld. » (K. Rek. 1739).

(32) « fijnen calck, lackmoes ende lijm tot het witten van de kercke 20 guld. 1 st.; aen arbeid voor het witten van de kerk 86 guld. 17 ½ st. (K. Rek. 1737).

ring, waartoe het geld ontbrak, waren deze werken grotendeels voltooid, wanneer de pastoor op 21 September 1742 overleed.

CONSTANTINUS ROMANUS CNUDDE, ° Nederzwalm werd eerst afgewezen gezien in de benoemingsakt geen melding werd gemaakt van de rechten van de aartsdiaken. Brieven in « forma » volgden en, op 17 Januari 1744 aangeduid als opvolger van Petrus Valck, werd hij op 10 Februari aangesteld; op 26 September legde hij, in overeenstemming met de statuten van het kapittel, in de kapittelzaal van S. Maarten, de eed af.

Het eerste werk dat de pastoor te doen stond was het delgen van een schuld van 1000 gulden, door de deservitor Lettani aangegaan, tot voltooiing van de herstellingswerken. Hij bekwam vanwege de aartsbisschop in 1748 dan ook slechts met moeite de toelating een derde biechtstoel te laten vervaardigen, op voorwaarde dat de kerkrekening gunstig sloot. Immers belangrijke werken dienden uitgevoerd aan het dak van het hoogkoor... en aan de toren. De strijd om de uitvoering van deze werken, vooral van de torenspits, zal vele jaren duren.

Toch liet de pastoor de kleinste klok hergieten in 1750 :

« D. R. Cnudde, pastor,
ter eeren Godts ende den H. Laurentius,
bij orders van Burghem^r ende schepenen van Haeltert,
ben ick gegoten door Marinus Wirinck, anno 1750.
Fiat voluntas tua ».

Wat zijn voorganger aan herstellingswerk had aangevangen zou hij afwerken : de koren werden geplafonneerd in 1750/51 (53) en de kerkhofmuur grondig hersteld in 1752/53 (34). In 1753 werd eindelijk de derde biechtstoel, waartoe konditioneel in 1748 toelating werd verleend, aangekocht (67 gulden). Een processiebaldakijn werd besteld in 1754 (35) en in 1758 een nieuwe vergulde kelk, werk van Willix, zilversmid te Aalst (146 gulden 4 st.), die in 1760 eveneens een grote zilveren ciborie, « wegende in zilver 59 oncen 11 engelsche en 16 asen », smeedde voor 301 gulden.

Naast herstellingswerken aan de lijkdeur in 1760 (36), gelastte

---

(33) bet. aan schaliewerk 138 gulden; aan bomen, latten, gezaagd hout 185 gulden; aan kalk 104 gulden; voor arbeid in het blafoneren van S. Laureyschoor 68 gulden; voor arbeid in het blafoneren van het hoogkoor 132 gulden; voor arbeid in het blafoneren van het O.L. Vrouwkoor 84 gulden; over 't timmeren van 't belfroit van de thoren 225 gulden; voor boomen 129 gulden; voor timmerwerk in 't hoogkoor 145 gulden; over het timmeren van de voûte van d'hoogechoor 288 gulden; over het witten van de kerk 80 gulden (K. Rek. 1751, 1752).

(34) bet. over het maken van de kerkhofmuur : aan de metser 152 gulden, aan de steenkapper 42 gulden, voor 267 decksteenen 200 gulden, 18.800 coreelsteen 108 gulden en het aanhalen hiervan 26 gulden (K. Rek. 1753); nog over arduinsteen van de kerkhofmuur 208 gulden (K. R. 1754).

(35) 173 gulden; voor 't snijden van de vasen 2 gulden 2 st. per stuk (K. Rek. 1755).

(36) gemaakt de lijkdeur : de metser 23 gulden, de steenkapper 34 guld., planken van de deur 41 gulden, timmerman judocus Muylaert over het maken van dezelve 34 gulden 13 st.; van verdere arbeid 11 gulden 12 ¼ st. (K. Rek. 1760).

de pastoor zekere Orion met het kuissen en vernieuwen van de marmer van het hoogaltaar (76 gulden).

Vanaf 1660 tot 1667 duurden de moeilijkheden en processen omwille van de torenspits, die ten slotte ten laste van de kerkfabriek werd hersteld, ten einde de spits te kunnen redden (37).

Alhoewel reeds zeventig jaar, zette de pastoor zijn aktiviteit onverdroten verder. In 1770 werd een nieuwe kelk betaald uit het rapportgeld van de kerkmeesters en liet de pastoor het altaar van « S. Laureys vernissen, marbreren en vergulden » (55 guld.); in 1771 kwam de nieuwe bevloering van het koor aan de beurt, waarvoor op 21 Januari 1772 374 gulden 6 stuiver 1 1/2 oord werden betaald; op 7 Juli 1772 leverde de schrijnwerker Jozef Peetermans een nieuwe kommuniebank. Het jaar daarop volgde het herstel van de bevloering der kerk, het sluiten van de twee zijbeuken en het bouwen van een nieuw portaal achteraan in de kerk, tot het plaatsen van een nieuw orgel.

Voor dit orgel, vervaardigd door J. Rochet te Nijvel in 1774, deed de pastoor een omhaling in de huizen van het dorp, wat niet in de smaak viel van alle inwoners, want van de 355 gezinnen waren er 30 die weigerden iets bij te dragen (38) en 67 waren hiertoe te arm.

In 1777 liet de pastoor het kerkhof, dat te hoog lag en aldus nadeel berokkende aan de kerkmuren, afvoeren.

Voor 515 gulden 5 st. werd in 1779 reparatiewerk aan het dak van de kerk uitgevoerd; twee wijwatervaten werden aangekocht (12 gulden); in 1780 betaalde hij aan Petrus Sack-Leclerk te Brussel 246 gulden 5 st. voor het garnieren van een missaal en liet, op kosten van de kerk, de vensters van het hoogkoor vernieuwen (39).

In de loop van het pastoraat van Constantijn Cnudde steeg het aantal communicanten van 1000 tot ongeveer 1550 bij zijn overlijden op 24 Juli 1781 (40). Bij het pastoreel werk werd hij ter zijde gestaan door een onderpastoor, sinds 1759 door **Joannes van den Borre,** ° Meerbeke-bij-Ninove; in 1774, omwille van zijn hoge ouderdom, kreeg de pastoor een coadjutor, **Egidius Goossens,** ° Geet-Bets, die in 1776 onderpastoor werd en in 1778 pastoor te Aspelare, als coadjutor werd deze in 1776 vervangen door **J. J. van Keerbergen,** die in 1778 onderpastoor werd; **Ignatius Frans Merckx,** ° Herlinkhove-bij-Ninove, volgde hem als coadjutor op in 1778.

Nog een feit uit het pastoorschap van E.H. Cnudde kan even ver-

---

(37) bet. aen Jan van Daele te Moorsel 100 gulden voor reparatie aen de kerktoren, aen de schaliedekker 78 gulden + 68 gulden, voor bert aen de toren 12 gulden 16 st. (K. Rek. 1769).

(38) « Em. van den Hende... op de Motte refuseert te contribueren »; Pr. Trauverlé, gewezen watermulder te Geetegem « gerefuseert met brutalitijdt » (Giftenboekje voor het orgel). — Pr. Meganck schonk op 25 Aug. 1774 12 gulden 12 st. « ende van d'orgel te haelen tot Nijvel doet hij gratis met synen waghen ».

(39) De uitgave bedroeg 1000 gulden.

(40) 1300 Communicanten in 1762, 1400 in 1768, 1450 in 1773 wanneer er 355 gezinnen zijn (ten Ede 49 gez., ten Bruel 67 gez., kant van Kerksken 17 gez., op de Plaets 92 gez., ten Ekent 72 gez., Boekent 46 gez., Gotegem 12 gezinnen) (Giftenboekje van het orgel).

meld worden. Op 2 Augustus 1774 richtte de pastoor een verzoekschrift tot de aartsbisschop van Mechelen om de toelating te bekomen het kerkwijdingsfeest, dat gevierd werd op het feest van de H. Laurentius (10 Augustus), over te plaatsen op de laatste Zondag van Augustus, wanneer de plechtigheden van de wijdingsverjaardag worden gevierd. De pastoor oordeelde dat te weinig volk, gezien het vele werk ten gevolge van de oogst, nog de Mis bijwoonde, sinds het feest van S. Laurentius geen geboden feestdag meer was. De ab. stemde er op 6 Augustus in toe dat voortaan het kerkwijdingsfeest (officium et solemnitas) zou gevierd worden op de vierde Zondag van Augustus (41).

JAN JOZEF VAN KEERBERGEN, ° te Brussel 1 Augustus 1751, onderpastoor alhier, werd als pastoor aangesteld op 6 Juli 1782. Deze jonge pastoor was zeer stipt in zijn werk, uitpluizer van het archief,... vooral van de rekeningen. Uit zijn nagelaten nota's en brieven blijkt dat hij niet volledig vrij te pleiten is van geldzucht. Op 18 Mei 1792 werd hij tevens benoemd tot aartspriester van het distrikt Aalst. In het begin van het jaar 1799 werd hij aangehouden, te Gent opgesloten en op 14 Pluvose j. VI veroordeeld tot deportatie. In 1801 werd hij in vrijheid gesteld. Bij de oprichting van het bisdom Gent (3 Dec. 1801) kwam Haaltert tot dit bisdom te behoren. Op 15 Augustus 1802 verzocht de pastoor zijn parochie als hoofdplaats van het distrikt aan te duiden, in de plaats van Herzele, dat zover is afgelegen. In ruil werd hij op 20 Dec. 1802 benoemd en op 3 Januari 1803 aangesteld als pastoor van S. Maarten te Aalst; op 8 Juni 1803 volgde zijn benoeming tot deken van het dekanaat Aalst. Hier bleef hij werkzaam tot bij zijn overlijden in 1808.

Vooreerst kocht de pastoor een nieuw tabernakel, bij testament geschonken aan de kerk van Haaltert door zijn voorganger : nl. een gift van 300 gulden, naast een bezetting van vele Missen en een schenking aan de Armendis.

Buiten de betaling van een vergoeding voor het blussen van de toren (42), gaat de bekommering van de nieuwe pastoor naar de bouw van een « curenhuys » (43), dat hij dringend nodig oordeelde.

Het herstel van de brandschade aan de toren bood een geschikte gelegenheid tot reparatie van toren en kerk (44); in het koor liet hij een houten zoldering steken en een nieuwe sakristie werd gebouwd, beide op kosten van de kerk.

---

(41) Par. Archief Haaltert.

(42) Op 10 Sept. 1783 bet. aen Jozef Willems over het blusschen van de toren van Haeltert 24 gulden (K. Rek.).

(43) De bouw van de nieuwe pastorij kostte 4063 gulden 15 stuivers; hiervan diende jaarlijks een gedeelte (nog 2770 gulden te betalen) afbetaald uit de tienden.

(44) bet. over het maken en doen vergulden van den haen op den thoren 23 gulden 8 st., over het repareren van het dak van de kerk en van de thoren 29 guld. 11 st. + 12 guld. 4 st. + 48 gld. + 6 guld. 10 st. (K. Rek. 1784); aen schaliedekker Fr. De Bie voor werken aan het dak van de kerk 203 gulden 3 st. 2 o. (K. Rek. 1785).

Bij de veiling van de goederen der afgeschafte Karthuize te S. Martens ten Bos (= S. Martens-Lierde), kocht de pastoor er de houten muurbeschotten voor de parochiekerk (500 gulden); voor 8 schilderijen « staende in de voorgemelde boiserie van het Carthuijsers klooster » betaalde hij 125 gulden (45). Deze muurbeschotten werden geplaatst in het koor van de kerk, die hij liet witten in 1785 (46).

Steeds maar opnieuw waren aan de kerk herstellingswerken nodig (47).

In 1790 bestelde de pastoor een nieuwe preekstoel te Aalst bij meester-schrijnwerker J.J. Hofmans (48). Deze werd geplaatst op 17 Februari 1791. Inmiddels was J.B. Bogaerts, beeldhouwer te Aalst klaargekomen met het beeldhouwwerk (49) en leverde beeldhouwer De Coen de drie bestelde medaillons (50).

Dit zou het laatste monument zijn, waarmee de kerk vóór de Franse Revolutie werd verrijkt, een nieuw ornament, aangekocht tegen 1100 gulden in 1793, niet te nagesproken.

Reeds vanaf 1792 begonnen de oorlogsmiseries onder de vorm van speciale belastingen. Op 15 November 1792 betaalde de pastoor, als aandeel in de « emprunt du clergé » ten voordele van het Ostenrijks leger 500 gulden (51); op 7 September 1794 waren het de Fransen, die 600 gulden cour. eisten, binnen de 24 uren te betalen (52). In 1795 werd een nieuwe contributie geëist van 464 gulden 19 stuivers. Maar dit alles was nog slechts een voorspel van wat de inlijving van de Oostenrijkse Nederlanden bij Frankrijk tot gevolg zou hebben. In 1796 werden de kerkelijke goederen verbeurd verklaard en de tienden afgeschaft, als voorbode van de openlijke kerkvervolging in 1797, wan-

---

(45) Verder betaalde de pastoor « 42 gulden 13 ½ st. aen belastingen voor het transporteeren van deese boiserie » + 35 gulden voor het vervoer + 59 gulden 6 st. voor het plaatsen ervan in de kerk door meester D'Hoose (K. Rek. 1785).

(46) 69 gulden 10 st. (K. Rek. 1785).

(47) Reparatie aan de kerkmuren in 1788 door Nicolaes Redant 11 guld. 5 st. + 9 guld. 15 st. 2 o. voor 1700 coreelsteenen; ... id. door Cornelis de Loose 7 guld. 15 st. + 11 gulden voor 2000 careelsteenen. — Aan Quarrier over 2 steunpilaren aan de ingang van de kerk 180 gulden (K. Rek. 1789).

(48) bet. 481 guld. 17 st. 6 o. over loon + 94 guld. 5 st. 6 o. voor het hout + 171 guld. 2 st. 9 o. voor het plaatsen ervan aen D'Hoye.

(49) bet. 31 Maert 1791 aen J.B. Bogaerts, beeldhauder ter Aelst 226 flor. 17 st. 3 o. over beeldhauwerwerk aen den voornoemden predikstoel bij hem gesneden ende gemaekt.

(50) bet. aen beldhauder de Coen over het sneyden van 3 medailien dienende tot sieraed van de cuyp van denselven predickstoel 52 gulden 13 st.; bet. 19 guld. 9 st. 16 o. aen Niclais Bedeaux, steenkapper voor eenen geslepen trap tot de preekstoel; bet. op 23 April 1791 aen sieur De Mette tot Aelst over aeveringhe van schrijnhout voor de predikstoel 86 guld. 13 st. 6 o.; bet. voor lood 21 gulden 9 st. (K. Rek. 1792).

(51) Ten einde deze som te kunnen betalen leende de pastoor een som van 300 gulden tegen 4 ½ %; de overige 200 gulden ontving hij van de Pastoor van Moorsel, zijn voorzaat in de landsdekenij van Aalst, tegen 4 % (Par. Rrch. Haaltert).

(52) Om te kunnen voldoen aan deze contributie werd een partij land verkocht groot 5 dagw. 26 r. (op Kerksken) en een andere van 3 dagw. 44 r. (insgelijks op Kerksken), « geen ander middel hebbende om seffens te voldoen (ib.).

neer het kruis van de kerktoren werd neergehaald en de kerk, vanaf de maand September, gesloten voor de eredienst.

De pastoor en onderpastoor weigerden de eed van haat aan het koningdom en van trouw aan de republiek, zodat zij verplicht waren onder te duiken.

Inmiddels groeide het verzet tegen de dwangmaatregelen en de verplichte legerdienst, tot wanneer een reaktie losbrak bij het volk. Eerst trokken de dienstweigeraars zich terug en verscholen zich, om ten slotte de strijd aan te binden tegen de verdrukker in 1798. Ook Haaltert had zijn aandeel in de Boerenkrijg, die ontbrandde in Oktober. Een viertal verkenners uit het dorp. Jan Baptist en Michel Muylaert, Jan van der Poorten en Frans Iliano werden in de nacht van 22 op 23 Oktober, op hun tocht van Lebbeke naar Haaltert, in de Molenstraat te Aalst aangehouden, gezien zij niet van de nodige papieren waren voorzien. Reeds van in de morgen luidde de stormklok in vele dorpen van het Aalsterse en 's avonds te 11 uur werden de inwoners van Haaltert en elders opnieuw tot de strijd opgeroepen, zodat Aalst door de opstandelingen was omgeven. Een aanval door een driehonderdtal boerenkrijgers ingezet, werd afgeslagen. Een groep van 200 « brigands » van Ninove, versterkt door mannen van Haaltert, Nieuwerkerken en andere gemeenten, drong op de middag van 26 Oktober, onder de toejuichingen van de bevolking, de stad binnen langs de Geraardsbergsestraat. Ook deze aanval werd door de Franse ruiterij afgeslagen, met een verlies van 6 doden, verschillende gewonden en 3 gevangenen vanwege de aanvallers. Te 3 uur was de rust hersteld. Tevergeefs deden de brigands, te 7 uur op 27 Oktober, een nieuwe poging om de stad, die inmiddels versterking had gekregen van een kompagnie voetvolk, in te nemen. De volgende dag trokken zij zich op Haaltert terug, waaruit zij, na korte weerstand, door de Franse zuiveringsoperaties werden verdreven. In de nacht van 1 op 2 November brandde de strijd nog even op en in de morgen werd voor de laatste maal de stormklok geluid « voor altaar en haard » (53). Nog dezelfde maand werden de klokken uit de toren gehaald.

Of de parochiale geestelijkheid hierin een actieve of passieve rol heeft gespeeld, is ons onbekend. Begin 1799 werd de pastoor aangehouden en te Gent opgesloten, zodat de zielzorg in het geheim verder door de onderpastoor Frans Hermans werd waargenomen, tot wanneer, vanaf het begin der 19e eeuw, de vrijheid werd herwonnen, de kerk heropend en de pastoor naar zijn parochie terugkeerde.

In het parochiaal apostolaat voor de 1550 paashouders van 1782 tot 1680 aangegroeid in 1796, werd de pastoor ter zijde gestaan door **Ignatius Frans Merckx,** Ninovieter, die van coadjutor van E. H. Cnudde, tot onderpastoor werd benoemd in 1782 en deze taak waarnam tot 1787, wanneer hij pastoor werd te Linkebeek-bij-Brussel; **Ferdinandus van den Schrieck** verving hem en bleef hier tot 1790,

(53) De namen van een zestal « brigands » bleven bewaard : Jan Lamier, Adr. Dooreman, Marinus Buyl, Jan Standaert, J. Bapt. Sterck en Jac. Smet, evenals deze van een verklikker Jaak van den Berghe, z. Petri, 60 j. oud « spillemaeker van stile ».

om pastoor te worden te Onkerzele, in opvolging van E. H. Frans van den Haute, die ontslag nam (54); **Frans Hermans** was onderpastoor te Haaltert van 1790 tot 1804.

Dat het leven van pastoor Van Keerbergen niet zonder verdienste geweest is voor de parochie, blijkt uit de waardering van de kerkfabriek van Haaltert, die bij zijn overlijden in 1808 besliste hem, op kosten van de kerk, een eeuwigdurend jaargetijde te doen.

Gedurende deze onzekere tijden verbleven eveneens op het dorp E.H. Nicodemus van den Bruelle (frater Ludovicus), naar zijn geboortedorp teruggekeerd uit het klooster van de reguliere kanunniken te Melle, bij de afschaffing van deze orde door Jozef II, inwonend bij zijn broeder, de baljuw van Haaltert; evenals Petrus Joannes Cromphout (frater Fredericus der Capucienen), later onderpastoor alhier.

EGIDIUS GULIELMUS DE CRICK, ° Geraardsbergen op 16 December 1751, werd als opvolger van pastoor Van Keerbergen benoemd op 17 Vendemiaire j. XI, legde op 8 Nivose j. XI in de katedraal te Gent de eed van trouw af aan het keizerrijk en werd op 14 Januari 1803 tot pastoor aangesteld. Bij besluit van 19 Mei 1803 behoorde de parochie tot de dekenij Aalst, vredegerecht Herzele.

De nieuwe pastoor, voorheen monnik — frater Robertus — van de afgeschafte S. Adriaansabdij te Geraardsbergen, was gedurende enige tijd onderpastoor te Aalst, waar hij in Oktober 1798 door de Fransen werd aangehouden en op 16 November te Rochefort ingescheept voor het eiland Ré, alwaar hij in ballingschap leefde tot 21 Februari 1800 (55).

Te Haaltert, waar hij een vervallen kerk (56) aantrof, was hij zeer ijverig om de materiële en morele schade door de Franse Omwenteling teweeggebracht te herstellen.

In deze taak werd hij terzijde gestaan door onderpastoor Frans Hermans, die in 1804 werd opgevolgd door **Joannes Josephus Barteau** (fater Adrianus in S. Adriaansabdij te Geraardsbergen). Pas na een jaar werd hij op 14 Mei 1805 tot pastoor benoemd te Waarbeke, en opgevolgd door **Petrus Joannes van Cromphaut.**

De pastoor, die de zorg had voor 2050 zielen in 1804, viel als slachtoffer van zijn toewijding op 13 December 1810, evenals zijn onderpastoor. De dissenterie maakte immers zeer veel slachtoffers, zodat de opvolger van pastoor de Crick aan de bisschop de toelating vroeg in stilte de zieken te mogen berechten en onverwijld een onderpastoor te sturen, gezien hij anders onder de last moest bezwijken.

Bij testament (13 Juni 1810) schonk hij aan de kerk en de armen

---

(54) Frans van den Haute was een oud-onderpastoor van Haaltert. F. van den Schriek overleed in 1834 als pastoor te Wieze.

(55) Petrus VAN NUFFEL, **Alostum Religiosum. Beelden en Schetsen uit de Besloten Tijd.** Aalst, 1911.

(56) « Onze kerk is in eenen soberen en allerslegtsten staet selfs dat op 3 differente plaetse het water komt te loopen soo langst het dak als de mueren », aldus de meier Ruyssinck op 18 Germinal j. X, wanneer hij eveneens verklaarde dat de kerk plaats bood voor « rond de 2000 menschen ». — Op 7 Pluvose schreef hij « rond de 1500 menschen » (Ra. Gent, Franse Republiek, nr 363).

van Haaltert, na verschillende andere legaten, het overige van zijn vermogen (57).

Magister **JOZEF VAN DEN EYNDE** (58) werd hier als pastoor aangesteld op 6 December 1810 en zou deze taak waarnemen tot 5 Januari 1848, wanneer hij overleed in de ouderdom van 90 jaar. Hij komt ons voor als een toegewijd priester, die « sterk van lichaam en geest », op 80 jarige ouderdom nog de vergroting van de kerk ter harte nam. In zijn laatste levensjaren leren wij hem kennen als iemand die leidde met ijzeren hand, gemakkelijk dreigend met vervolgingen, o.m. tegen hen die op het dokzaal kwamen zonder toelating (59), evenals tegen dezen die de aan hen voorbehouden beuk in de kerk niet innamen (60).

Uit de eerste jaren van zijn verblijf te Haaltert is ons weinig bekend. In 1817 stichtte hij de Broederschap van de Gedurige Aanbidding, waardoor veel werd bijgedragen tot een grotere verering van het Allerheiligste. In de twintiger jaren werden vooral kleinere en grotere herstellingswerken uitgevoerd (61).

---

(57) De pastoor schonk aan de kerk van Haaltert allerlei voorwerpen afkomstig uit de afgeschafte S. Adriaansabdij : 1 roden kasuifel + dalmatiek, 1 zijden roden kasuifel, 6 alben met kant, altaardwalen, twee benediktievelums, enz., « een kleed met den mantel van O.L. Vrouw op den Autaer met zilvere blommen omzet en een gaude blom op de borste », « twee dito kleederen voor het Kindeken Jezus en nog twee andere kleederen voor het zelve dito Kindeken ». Dit op voorwaarde van twee eeuwigdurende jaargetijden : één voor Francisca de Crick en één voor de pastoor (23 Aug. 1805) (Par. Arch. : Fundatiën).

(58) Pastoor van den Eynde werd geboren te Brussel, 10.10.1758, was magister « in artibus », balccalaureus in de teologie, werd priester gewijd op 5 Juni 1784 te Mechelen, achtereenvolgens coadjutor in Den Berg (of S. Niklaas ten Berg) van 1785 tot 1788 en deservitor aldaar gedurende 4 jaar 7 maand, waar hij, spijts veel tegenwerking, met grote toewijding werkzaam was, naar de getuigenis van E.H. Sterkendries, pastoor te Wespelaar; op 5 Juni 1792 aangesteld tot deservitor te S. Ulrikskapellen, op 27 Maart 1793 te Westrem, op 2 Mei 1793 als onderpastoor op O.L. Vrouw-Berchem gedurende 1 jaar 3 maand; daarna gedurende 1 jaar voortvluchtig in Duitsland en na zijn terugkomst, zonder vaste woonst, bediende hij verschillende parochies : S. Niklaas ten Berg, Kampenhout, Perk en Elewijt gedurende 18 maand; verder gedurende 2 jaar te Leuven, op 8 Nov. 1800 deservitor te Diegem, op 21 Okt. pastoor te Waarbeke, op 1 Febr. 1805 pastoor te Merelbeke, op 14 Okt. pastoor benoemd te Haaltert en er overleden op 5 Januari 1848. Begrafenisplechtigheid op 16 Januari 1848.

(59) Op 27 Januari 1839 besliste de kerkfabriek, gezien er klachten waren nopens het dokzaal : 1/ Alleen de koster, zangers en blaasbalkbediener zijn toegelaten; 2/ Men zal 'n slot op de deur maken, waarvan de koster de sleutel zal bezitten; 3/ Desnoods zal men de ongewensten gerechtelijk vervolgen (Reg. van Beraadslagingen 1826-72).

(60) In Nov. 1842 nam de kerkfabriek volgende beslissing : « Overwegende dat de kerke van Haeltert op heden door hare gedane vergrooting, enz... moet het mansvolk van 't vrouwvolk gescheiden, waar het sinds jaren het gebruik was dooreen te staen en te zitten. Dit besluit wordt toegepast vanaf 27 November 1842 : de mannen S. Laurentiuspand + ½ van de middenbeuk; de vrouwen O.L. Vrouw-pand + ½ van de middenbeuk. — Tussen beide een scheiding van twee blauwe steenen ». — En opnieuw is er sprake van vervolging der « tegenstrevers » (id.).

(61) J.B. Matthijs ontfangen 14 gulden en 7 oorden over 11 ½ dagen gewit te hebben aen de kerk in de maend Julie 1820 (16/7/1820); dakwerk en

In 1827 besliste de kerkraad, gezien de rekening sloot met een batig saldo van 1064 gulden 65 cents, het geld te gebruiken om een grote klok te laten gieten en later de twee bestaande kleine klokken te laten hergieten. Met de klokspijs van deze klokken, het geld van de kerk en een inzameling zou men twee grote klokken laten maken, één van 700 en één van 900 pond (62). Dat deze omhaling, zoals trouwens tegenover andere door de pastoor uitgevaardigde maatregelen eveneens blijkt, niet bij iedereen in de smaak was gevallen, leert ons de beslissing van de kerkfabriek op de 1e Zondag van Juli 1827, « ten einde te beraadslagen wegens dusdanige personen, die in de bekostiging der grote klok niet willen geven hebben en ook andere die volgens hun fortuin niet gegeven hebben » (63). Was het de invloed van de strijd met het Hollands Bestuur of het gebrek aan politiek beleid van de zijde van de pastoor, die hiertoe aanleiding gaf ?

Een overeenkomst werd afgesloten met klokgieter James Bastien, « te Damblaine (dép. des Vogues), verkiezende domicilie bij Bernard van Landuyt, herbergier te Haaltert » (64).

Naast de allernoodzakelijkste herstellings- en opknappingswerken (65), ging de bekommering van de pastoor en de kerkfabriek naar **de vergroting van de kerk,** welke vele jaren voorbereiding en besparing vroeg. De bevolking was immers van 2300 zielen in 1812 tot 3500

---

kuisen van de kerk, 126 guld. 8 st. (1820); vernieuwing van 3 altaren, schilderijen, enz. 2500 fr. (1822); aen M. de Pau, kunstschilder in Aalst, over reparatiën aan de kerkschilderien 37 guld. 80 Cts (27/3/1824); over het witten van de kerk 6 guld. 52 Cts (14/5/1825); aen Sr Michaël Monpays, huysschilder te Aychem 90 guld. 5 Cts (29/5/1825); aan Mr Frans Jeremias Delmotte, orgelmaker in Ootegem bij Kortrijk 111 guld. 43 Cts (1/9/1825); voor de zerk van wijlen Gulielmus Cricke, pastoor in Haaltert 70 guld. 29 Cts (29/10/1825); aan Mr F. Melaerts, zilversmid in Aalst, voor een zilveren ampulle-schotel 54 guld., voor een zilveren wijwaterborstel 49 guld., voor twee zilveren boeksloten 13 guld. (6/12/1825); aan Mr Delmotte, meester orgelmaker te Ootegem 60 guld. (18/5/1826). — De raad besliste « het gestoelte van Dhr J. Bapt. van den Bruele, omdat het aldaer belemmering brengt, weg te doen bij zijn overlijden ». Dit besluit werd uitgevoerd in Dec. 1829.

(62) Eveneens om geld bijeen te krijgen werd beslist twee van de vijf zilveren kelken, eigendom van de kerk, d'ene ter waarde van 79 gulden 88 cts, d'andere van 64 gulden, te verkopen.

(63) Hierom besloot de kerkfabriek : 1° de kleine klok zal gratis luiden voor alle inwoners; 2° de twee klokken zullen gezamenlijk gratis luiden voor degene, die geheel hun aandeel volgens de verdeelingsstaat (berekend op de plaatselijke belasting) betaald hebben; 3° die hieraan (2°) niet voldoen zullen betalen volgens een bepaald tarief.

(64) Aan dhr J. Bastein : 1039 gulden 97 cts (op 28 Juli 1827) + 428 gulden 57 cts (op 20 Aug. 1828) + 91 gulden 64 ½ cts over het hangen van deze klokken.

(65) Aan Mr van der Poorten over de levering van een koorkap 55 g. 67 c. (17/5/1828); 2 kassen voor de beelden van O.L.Vr. en de H. Gaugericus 300 Fr.; « over arbeidloon van 't zagen van eikenhout voor den calvaire 5 g. 78 ½ c. » (21/12/1828); « aan vier nieuwe maagde kerssen 25 g. 12 c. » (24/8/1828); aankoop van een tapijt 84 Fr. 10 c. (8/4/1830); aan P. de Pau, schilder te Aalst, voor het vernissen van de kerkschilderijen à 5 Fr. 't stuk = 45 Fr. + voor het verdoeken, kuisschen en retoucheren ener schilderij 53 Fr. (6 Okt. 1829); herstelling van het dak van de kerk en van de kapel van O.L.Vr. 112 guld. 15 st. 1 o. (1829); bet. voor een missaal ongebonden bij Moretus te Antwerpen 15 guld. 90 cent, voor het binden van dat missaal, Spitaels te Aalst 25 Fr. (1829).

aangegroeid in 1837. Te vergeefs was sinds vele jaren beroep gedaan op de financiële tussenkomst van staat en provincie. Volgens de fabriekraad beschikte de kerk slechts over 1000 Fr. (66); de omhaling bracht 5000 Fr. op (67) ... en de uitgaven werden geschat op 16.750,87 Fr., volgens de vergrotingsplans van de Dendermondse architekt Johan Beeckman, die in 1838 zonder gevolg naar de Bestendige Deputatie waren gestuurd geworden (68). Deze laatste oordeelde dat een derde Mis de moeilijkheid van het plaatsgebrek zou oplossen. De raad wees deze oplossing van de hand, gezien de kerk slechts ruimte bood voor een parochie van 2000 parochianen. De raad drong aan en vroeg een provinciale toelage van 10.000 Fr., desnoods verdeeld over 1840/41. Op 16 Februari 1840 en op 16 Januari 1841 werd opnieuw aangedrongen om geldelijke steun bij de vergroting, die toch werd doorgevoerd.

De onkosten van de vergroting werden aanzienlijk verhoogd ter oorzake van de wijziging aangebracht aan het oorspronkelijk plan door het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen, de verdere nodige afbraak, als van dokzaal, orgel en orgelkast, zodat de raming 33.745,87 Fr. (69) bedroeg. De toelating tot uitvoering van deze werken werd verleend bij K. Besl. van 9 November 1841.

Gezien de meerdere uitgaven steunde de gemeenteraad het verzoek van de kerkfabriek om grotere toelagen, dat evenwel steeds opnieuw werd afgewezen (70).

Bij de vergroting van de kerk in 1844 werd het orgel afgebroken, grondig hersteld en heropgebouwd door de orgelmaker Petrus van Petegem van Gent (71), die van de gelegenheid gebruik maakte om

---

(66) « sinds 15 jaar wordt gewerkt voor die vergroting », aldus de kerkfabriek op 8 Dec. 1837.

(67) Op 9 Jan. 1839 besliste de kerkfabriek de vergroting toch te doen en hiertoe een omhaling te houden.

(68) Reeds toen werd een uitgave voorzien van 24.000 Fr. (+ 1200 Fr. voor de architekt).

(69) De inkomsten waren verdeeld als volgt: giften van de inwoners 500 Fr., gift van de gemeente 908,79 Fr., toelage van Rijk en Provincie 10.600 Fr., geld van de kerk 7.864 Fr. — Het tekort van 4.000 Fr. werd gedelgd door een lening (K. Besl. 15.4.1843).

(70) Dit verzoek werd gedaan op 15 Juli 1841. De voorgaande verzoekschriften van 8/12/1837 en 9/6/1839 werden herzien, dit gezien de beslissing van de Prov. Raad (22/7/1840) slechts 2500 Fr. toe te kennen, evenals de Staat.
In Nov. 1844 diende nog een schuld gedelgd van 5.373,08 Fr. De raad vroeg een toelage aan de Kamers van Volksvertegenwoordigers; Juli 1845 nieuw verzoek aan de Minister van Justitie (afgewezen op 21 Mei 1846), derde verzoek aan de provincie, gesteund door de gemeenteraad 22/5 en op 16 Juli 1846 verworpen in de Algemene Zitting; vierde verzoek op 30 Juli 1846 aan de provincie, gezien de gemeente niet kon helpen, maar verplicht was aan de Openbare Onderstand 3000 Fr. te geven « om 1500 arme menschen te ondersteunen », — afgewezen op 10/9/1846.

(71) De hersteller schreef er volgend jaarschrift in: « Petrus van Peteghem Gandensis hoc organi opus exacte atque enixe refecit » = 1844. — De rekening van Van Peteghem begint met de woorden « Vernieuwing en verandering aen d'orgel van Haeltert welke noyt van begin hunner oorsprong gedogt hebben »: 1060 gulden 3 st. (gewerkt van 14 Juni 1843-22 Juli 1844).

een veroordeling uit te spreken over het werk van zijn voorganger.

Dit was het laatste werk dat de oude pastoor tot een goed einde bracht.

Verschillende medewerkers hadden hem gedurende ongeveer 40 jaar ter zijde gestaan in het apostolaat op de parochie. Vooreerst vanaf 1811, **Frans de Clippele,** ° Steenhuize, die zeer ijverig en voorbeeldig werkzaam was geweest; pastoor benoemd te Erondegem, werd hij opgevolgd door **Lievën van Acker,** ° Evergem, die op 16 Maart 1822 vertrok naar Berchem en werd vervangen door **Constantinus de Clercq,** ° Zonnegem, tot 1826, wanneer hij te Wieze werd benoemd. Van 1826 tot 1830 **A. F. Banniers,** ° Dendermonde, voorheen onderpastoor te Bellem en vanaf 1830 onderpastoor te Zegelsem. Zijn voorganger aldaar **Petrus Calebaut,** ° Nieuwerkerken, verving hem op 19 Januari 1830 te Haaltert en verbleef hier tot 1835, wanneer hij tot pastoor werd benoemd te Hofstade. Als opvolger staat vermeld op 7 Juni 1835 **Karel-Louis Timmerman,** ° Aalst 22.8.1810, voorheen (9/3/1834) onderpastoor te Lovendegem, en die hier slechts één jaar werkzaam was en Jezuïet werd. Van 10 Oktober 1836 tot Oktober 1840 **Theodoor van Herzelen** (72), ° Lede, die alsdan onderpastoor werd te S.-Niklaas-Waas en op 26 Oktober 1840 als opvolger kreeg **Ludovicus de Stoop** (vroeger onderpastoor te Zomergem), die in 1844 benoemd werd te Petegem-Oudenaarde. Zijn opvolger op 16 Mei 1844 was **Frederik de Meyer,** ° Nokere, in 1849 overgeplaatst naar Denderhoutem.

In gevolge een verzoek van de gemeenteraad, van 1845, hier een tweede onderpastoor te benoemen, werd door de bisschop een coadjutor benoemd op 10 April 1846 : **Jan de Roeck,** ° Ninove, verbleef hier tot 1849, wanneer hij werd aangeduid voor Waarschoot.

KAREL JOZEF VERSCHELDEN, Ronsenaar, was de opvolger van de oude Van den Eynde en werd aangesteld als pastoor te Haaltert, zonder de wijk Boekent, die bij Kerksken werd gevoegd, op 15 Februari 1848. Voorheen was hij pastoor geweest te Idegem. Deze pastoor, die niet als vrijgevig werd aangezien (73), had de zware last te dragen van de opbouw van een nieuwe kerk en trad soms « manu militari » op tegen sommige misbruiken (74).

Vóór de brandramp droeg hij niet alleen bij tot verfraaiing der oude kerk, maar was ook zeer aktief om het godsdienstig leven bij de parochianen aan te wakkeren. Zo stichtte hij in Juli 1868 de Broederschap van het Goddelijk Hart van Jezus en liet de

---

(72) Hij schreef in 1845 de geschiedenis van « Het Mirakuleus Beeld van O.L. Vrouw van Lede gezeid de Nood Gods », waarvan een 2e druk verscheen in 1865, 'n 3e in 1875, 'n 4e in 1895 en de laatste in 1926.

(73) An pastor est prodigus aut avarus ? negative, species tamen avaritiae (Dek. Bez. 1858).

(74) Op 9 Juni 1850 kregen de 4 klokluiders van de pastoor hun ontslag, daar zij « bij de begraving van de arme lieden te dikwijls onbetamelijk en onvoldoende luiden » (dit spijts de vermaning van April 1849) en werden andere benoemd.

Kruisweg kanoniek inrichten, in de kerk op 19 Mei 1868 en in de kapel op 20 Sept. 1868, door de Minderbroeders Recoletten van Gent.

Nog vooraleer de kerk van haar schuld was afgeraakt, werd in 1851 een nieuwe troon aangekocht voor het O.L. Vrouwbeeld (1100 Fr.), in 1852 twee eiken kasten voor de beelden van de H. Anna en de H. Laurentius (450 Fr.) en in 1853 een altaartapijt en drie mahoniehouten koorzetels (1200 Fr.). De schuld was in 1854 afbetaald, zodat in April werd besloten over te gaan tot de buitengewone herstellingswerken binnen de kerk en vernieuwing der altaren (2100 Fr.). Naast de vernieuwing van het mooiste Misornament (1000 Fr.) en de aankoop van vier geplatineerde lantaarnen (450 Fr.), werd in 1856 een som van 1500 Fr. uitgeschreven voor twee biechtstoelen, waarvan het plan en de uitwerking de namen dragen van Karel en Benediktus de Kock, van Schendelbeke-bij-Geraardsbergen. Deze biechtstoelen werden, ter vervanging van de oude, geplaatst, op 20 April 1858, naast de twee kleine altaars, samen met muurbeschotten, vanaf de genoemde biechtstoelen tot bij de altaren (400 Fr.).

De aankoop van een harmonium in 1860 (460 Fr.), werd gevolgd van de aankoop van een grote klok, wegende 1760 Kgr. (8200 Fr.), in 1861, van een wit kasuifel (500 Fr.) in 1862, en nogmaals van twee biechtstoelen in 1863 (2400 Fr.), om in 1864 over te gaan tot de nodige herstellingswerken aan de muur van het voorhof en de tuin van de pastorij (1200 Fr.) en de hekkens van het kerkhof (940 Fr.).

In 1865 werden 9 schilderijen in het koor verdoekt en vernieuwd (1150 Fr.), wijl in 1868 een baarkleed en antipendium werden aangekocht (953,27 Fr.), evenals de kruisweg, die uit de brandramp werd gered, geschilderd door Jos. Meganck van Aalst (1500 Fr.) (75).

Een grote onherstelbare ramp teisterde de parochie op 9 Februari 1869 wanneer de kerk afbrandde, ten gevolge van bliksemінslag op de toren. Weinig (76) werd uit de brandende kerk gered, gezien pastoor Verschelden verklaarde dat de brand niet zou voort-

---

(75) Op 14 November 1868 vond op het dorp een gebeurtenis plaats, die voor de latere ontwikkeling van uitzonderlijk belang zou blijken, nl. de inhuldiging van het spoor Denderleeuw-Kortrijk, met een halt te Haaltert. Bij deze plechtigheid was ook de muziekmaatschappij van Haaltert, **de Verenigde Vrienden**, van de partij, samen met een talrijk publiek van de gemeente en het omliggende.
De moderne tijd deed verder zijn intrede met « de onderaardse riolen in het behuisde gedeelte, langsheen den steenweg van Aalst naar Geeraardsbergen » en het plaatsen van lantaarnen « in den dorpskring ». — Tot voor enkele jaren herinnerde hieraan, de gekende herberg in de nabijheid van het gemeentehuis, « de Groene Lantaarn ».

(76) Uit de brand werd slechts gered : de kruisweg, een biechtstoel, de kommuniebank, de liturgische gewaden, evenals het kruisbeeld van de Kalvarie. — De Maatschappij voor Algemene Verzekeringen te Brussel betaalde 37.617,40 Fr.

woeden. Helaas ook de brandweer van Aalst bleek onmachtig, niet het minst bij gebrek aan water.

Tijdelijk — gedurende een drietal maanden — werd de H. Mis opgedragen in de gemeenteschool (77). Inmiddels werd een voorlopige houten kerk opgetimmerd, waarin de geplande H. Missie doorging (78).

Na beraadslaging en onderzoek, werd besloten de puinen van de oude kerk af te breken en door een nieuwe te vervangen. Het plan werd opgemaakt door de jonge architekt Ferdinand de Noyette (79), van Gent, en werd door de gemeenteraad goedgekeurd op 27 April 1869. Een Koninklijk Besluit van 30 November 1869 bekrachtigde deze goedkeuring.

Het bestek beliep tot 141.750 Fr. (80). De opbouw werd bij openbare aanbesteding toegewezen aan H. Michiels van Aalst voor 154.750 Fr., die tevens instond voor het opruimen van het puin. Met de afbraak werd een aanvang gemaakt op 19 Decemeber 1869; het steken van de grachten der fundering begon op 18 Januari 1870 en op 8 Februari legden pastoor en burgemeester de eerste steen. Bij de sluiting van de H. Missie werd door Z.E.H. C. de Blieck, pastoor-deken van Aalst, de grote steen, achter het hoogaltaar, plechtig gewijd.

Op 23 September 1872 werd de kerk, met luisterrijke plechtigheden, door Mgr Bracq, bisschop van Gent, geconsacreerd.

Het grote werk van de heropbouw voltooid, nam de pastoor in 1873 wegens ziekte ontslag en ging op rust naar Ronse, alwaar hij overleed in 1878. Als afscheidsgeschenk schonk hij aan de kerk het hoofdaltaar, zonder het retabel (2700 Fr.).

Als onderpastoors hadden naast deze pastoor gestaan **Felix Clerbaut,** ° Zandbergen, die in 1852 werd opgevolgd door **Isidoor Lecler,** ° Gent, op zijn beurt in 1858 vervangen door **Arseen van Wassenhove,** ° Aaigem, die hier meehielp bij de heropbouw van de kerk en te Haaltert bleef tot 1872, wanneer hij werd vervangen door **Petrus van Wambeke,** ° Gent.

(Wordt voortgezet)

IMPE. *J. de Brouwer.*

---

(77) Rek. Joz. Muylaert: « gewerkt in de gemeenteschool, aan het afbreken van den autaer, het toezetten der scheimuur, en reparatiën aan de houte kerk... 32,25 Fr. » (12.5.1869).

(78) De opbouw van deze houten kerk kostte ongeveer 4500 Fr. — « gelevert aan de slapers in de haute kerk: 6 ellen voor bedezak à 8 st. de elle 4,36 Fr.; 6 ellen voor 2 lakens à 10 st. de elle 5,45 Fr.; nog 3 ellen voor laken à 10 st. de elle 2,72 Fr. » (K. Rek. 14 Jan. 1870); « 1 sage voor de slaepers in de kerk 6,50 Fr. » (K. Rek. 28 Jan. 1870).

(79) De architekt overleed voor de afbouw van de kerk; het werk werd voortgezet onder toezicht van Modest de Noyette, zwager van Ferdinand.

(80) De kerk kon tussen komen voor een som van ong. 10.000 Fr. + 2000 Fr.; de gemeente voor 33.492,60 Fr. + 5750 Fr. en ging hiertoe een lening aan bij het Gemeentekrediet. Het overige werd gedragen door Staat en Provincie. — De kerkfabriek werd gemachtigd, op 22.11.1873 een lening aan te gaan tegen 4 %, terugbetaalbaar in 36 jaar, vanaf 1874, tegen 500 Fr. 's jaars.

INHOUDSTAFEL

1955

De Brouwer J. — Franse School te Aalst 5

— Parochie en Parochieleven te Haaltert 6, 64, 246, 310

— Toponymie van Haaltert 97

— Bijdrage tot de Geschiedenis van Denderleeuw. I. Het Kerkgebouw 239

— De Wijnbouw in het Land van Aalst 274

— Boekbespreking Omslag nr 1

Elaut L. — De brochure van J.C. Jacobs en de bestrijding van de besmettelijke buikloop te Aalst in 1794 22

Lindemans L. — Het geslacht De Vuyst en verwante familiën 82, 263

Pieters J. — Sint Bartholomeuskerk en Sint Adriaansabdij te Geraardsbergen 229

Theys C. — Een diefstal te Geraardsbergen in 1744 81

Van der Linden R. — Het zeldzaam Bedevaartvaantje van de H. Joannes Nepomucenus te Pollare 300

Vangassen H. — Plaatsnamen te Ninove 1

— Herlinkhove in 1709 41

— Het Vlas te Ninove en Omstreken vooral in de XVII eeuw 277

Van Lul A. — Boekbespreking 276

Verbesselt J. — Bona et Jura Monasterii Haffligemensis : Asse 52

V.V.A.K. — Inventaris van het Architektonisch Patrimonium te Aalst 25

X. — Moeilijkheden bij de Kermis- en Kerkwijdingsprocessie te Aalst in 1677 5

— Dienst voor Keizer Karel VI in 1740 te Aalst 96

De Redactie — Onze ereleden en steunende leden Omslag nrs 1, 2, 3, 5, 6

— Wat bieden wij U in 1956 ? 309

— Wat wordt van onze leden verwacht ? Omslag nr 6

ANALYTISCHE TAFEL

ARCHIEVEN Affligem 52

BIBLIOGRAFIE 276, omslag nr 1

GESCHIEDENIS

ekonomische

vlasnijverheid 277
wijnbouw 274

godsdienstige

Denderleeuw 239
Geraardsbergen 229
Haaltert 6, 64, 246, 310
Pollare 300

kultuurgeschiedenis

geneeskunde 22
onderwijs 5

kunstgeschiedenis

Aalst 25

rechtsgeschiedenis

diefstal 81

staatkundig

Herlinkhove 41

GESLACHTSKUNDE geslacht De Vuyst 82, 92
Baten 94 - Beerens 272 - Buyse 273 - Coorde 92 - De Blieck 89 - De Cock 265 - De Cooman 269 - De Hont 90, 91 - De Mets 95 - De Wael 268 - De Winne 266 - De Temmerman 271 - Michiels 273 - Roggeman 264 - Schockaert 271 - Schouppe 87 - Standaert 263 - Thienpont 266 - Van Aelbrouck 95 - Van den Bossche 90 - Van de Perre 91 - Van der Cruysse 263 - Van der Haegen 268, 270 - Van der Muelen 94 - Van der Straeten 92 - Van der Weeden 268 - Van de Sype 272 - Van Heddegem 270 - Van Helleputte 272

NAAMKUNDE

plaatsnaamkunde

Haaltert 97
Ninove 1

VERENIGINGSLEVEN omslagbladzijden nrs 1, 2, 3, 5, 6; 309

VOLKSKUNDE kermismoeilijkheden 5
volksdevoties 300
lijkdienst 96
reliekverering 229

Register op de Aardrijkskundige Namen

Aaigem 83, 84, 87, 88, 89, 90
Aalst 5, **22, 25,** 96, 249, 253, 260, 274, 304
Amengijs 275
Antwerpen 307
Aspelare 279, 286
Asse **52**
Balegem 265, 266
Bambrugge 92, 265
Bavegem 93, 273, 274
Beerlegem 275
Boelare 235
Bogaarden 306
Borsbeke 85, 86
Brugge 306
Brussel 305
Burst 92, 94, 95, 265
Deftinge 275
Denderbelle 275
Denderleeuw **239,** 275, 278, 279, 281, 285, 286
Dendermonde 304
Denderwindeke 278, 279, 281, 285, 286
Dikkelvenne 266, 267
Eine 94
Erembodegem 275
Erwetegem 272
Gavere 275
Gent 304
Geraardsbergen 81, **229**
Grembergen 264, 265
Haaltert **6, 64,** 91, **97, 246,** 275, **309**
Harelbeke 307
Hasselt 308
Heldergem 273
Herdersem 75
Herlinkhove **41**
Herzele 263, 272, 275
Hillegem 263, 271
Hoogstraten 308
Kerksken 6-11, 19, 91
Kortrijk 307
Liedekerke 286
Meerbeke 76, 280
Meilegem 275
Melsen 267
Mespelare 275
Munte 89
Neigem 286
Nieuwerkerken 259
Ninove **1, 41,** 43, 275, **277**
Oombergen 263, 266, 267
Oosterzele 270
Pollare 235, 275, 280, 281, 286, **300**
Ressegem 84-86, 92, 276
Rozebeke 272
Schelderode 267
Scheldewindeke 276
Schellebelle 276
S.-Blasius-Boekel 272
S.-Goriks-Oudenhove 267-169
S.-Lievens-Esse 90
S.-Lievens-Houtem 95
S.-Martens-Lierde 233, 276
S.-Niklaas-Waas 305
Strijpen 267, 268
Temse 305
Tienen 306
Velzeke 270, 276
Vlekkem 94
Vlierzele 93, 273, 274
Wieze 276
Wijlegem 271, 272
Wuustwezel 308
Zandbergen 235
Zegelsem 276
Zonnegem 92, 93, 94, 265

HET LAND VAN AALST

Tweemaandelijks tijdschrift.

Voorzitter : Dr H. Vangassen, Steenweg op Denderhoutem, 53, Ninove.

Beheerder : Albert van Lul, de Nayerlaan 51, Vorst (Brussel), tel. 44.61.22, postrekening 41.45.92.

Redactiesecretaris : E.H. J. de Brouwer, pastorij, Impe.

Ruil- en recensiedienst : E.H. V. Gaublomme, Kerkstraat, 16, Erembodegem.

Prijs van het jaarabonnement voor leden : 100 fr., voor steunende leden : 200 fr. en voor ereleden : 500 fr.

INHOUD VAN Nr 6

1955

H. Vangassen — Het Vlas te Ninove en Omstreken vooral in de XVII eeuw *(5 illustr.)* 277

R. *van der Linden* — Het zeldzaam Bedevaartvaantje van de H. Joannes Nepomucenus te Pollare *(2 illustr.)* 300

Wat bieden wij U in 1956 ? 309

J. de Brouwer — Parochie en Parochieleven te Haaltert *(1 illustr.)* (vervolg) 310

Inhoudstafel 1955 326

Analytische Tafel 327

Register op de aardrijkskundige namen 328

Aan onze leden II

Drukkerij « De Aankondiger », Dr. De Moorstraat 6, Aalst - Tel. 248.18.